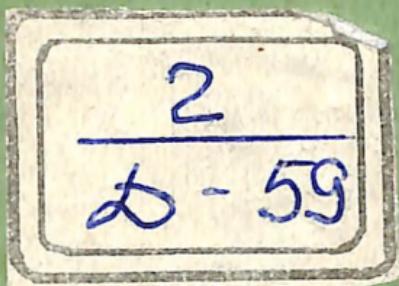

Ճեղուկի հարցման
(Հ)

589

Հայաստան Տէկնոլոգի
Հակառագրութ

ՃԵՀԱՐԻՄ ԿՈՉԻ

1885

2010

41054-celh ✓

2

Δ-59

2
b-59

ԱՆԱՐԱՏ ՅԱԼՈՒԹԵԱՆ

ԵՎՐԱՅԻՐՈՒԹՅԱՆ

2001

Մեք

քարոզեցուց

գիւաչելեալն

Քրիստոս:

Ա. Կոռնը. է. 25.

Հոգեւոր
աշխատախրոմիկներ

13.

34765-61

Խ Օ Ս Ք

Մարդուն բարովէը նկատմամբ դրւե-
րուն անեցած մէջ աղբեցանեան
վրայ:

Մարդուն նուիրական պարտք է՝
չէ թէ մինակ եղաօրը չարիք չընել,
հապա միանգամայն ձեռքէն եկա-
ծին չափ բարիք ալ ընել:

Ամէն հաւատացեալ ուղղափառ
քրիստոնեայ մատաղ հասակէն սոր-
ված է, որ առաջին կարդի բարե-
դործութեանց մէկն ալ՝ տգէտները
սորվեցնելն է. Եւ գլխաւորաբար
ան տգէտները՝ որոնք հաւատքի եւ
անոր գործնական հրահանգներուն
նկատմամբ սորվելու կարօտ են:

Ստոյգ է, ամէն եռամնդնոս հաւ-
ատացեալ քրիստոնեայ՝ իր կարողու-
թեանը համեմատ՝ բարի օրինակաւ-
և իրասով զամէնքը բարեպաշտու-
թեան եւ Աստուծոյ ծառայութեան
յորդորելով՝ կրնայ. ան կերպ ազ-
նուական բարեգործութեան ետեւէ
լլալ: Սակայն մարդուն բնութեան

թեան հետեւողներ, լուսոյ որդիք
են, կրնան եւս աւելի [“]յորդւոց աշ-
խարհիս այսորիկի, սորվիլ, թէ գիր
առնուած խօսքերը, այսինքն գըր-
քերը, ինչ մեծ զօրութիւն ունին
մարդկան բարյիցը վրայ, մանաւ-
անդ աս մեր ատենները: Իրաւցինէ՝
չկայ մեր օրերը՝ ապականութեան
այնչափ առաս աղքիւր՝ ինչչափ գէշ-
գըրերը, որմնք մարդկային ազգին
ապակին աճելու ատեն՝ յանկարծ կը
դումեցրնեն. եւ գէշ սերմ մըն են,
աստուածային տեսչու-
թիւնը՝ զարմանալի միջոց մը մար-
դիկներու առուած է, որ իրենց կար-
ատեւ կեանքէն ետքն ալ իրենց
բարեդործութիւնը կերպով մը յա-
ռաջ տանին: Աւասիկ աս միջոցը
գիր կամ գիրքերն են: Ասոնցնով
մարդ գարերով կ'ապրի ու կը գոր-
ծէ, առանց երկիրներ պարտելու
աշխարհիս այլեւայլ կողմերը քա-
րոզութիւններ կ'ընէ, եւ հոգւոց
փրկութեան ու Աստուծոյ փառաւ-
որութեան գործակից կ'ըլլայ:

Հաւատացեալք՝ որոնք իբրեւ
ճշմարտութեան եւ բարոյականու-

թեան հետեւողներ, լուսոյ որդիք
են, կրնան եւս աւելի [“]յորդւոց աշ-
խարհիս այսորիկի, սորվիլ, թէ գիր
առնուած խօսքերը, այսինքն գըր-
քերը, ինչ մեծ զօրութիւն ունին
մարդկան բարյիցը վրայ, մանաւ-
անդ աս մեր ատենները: Իրաւցինէ՝
չկայ մեր օրերը՝ ապականութեան
այնչափ առաս աղքիւր՝ ինչչափ գէշ-
գըրերը, որմնք մարդկային ազգին
ապակին աճելու ատեն՝ յանկարծ կը
դումեցրնեն. եւ գէշ սերմ մըն են,
արոնք չեն կրնար ուրիշ բան յառաջ
բերել՝ բայց եթէ մեղք, հայհոյու-
թիւն, հոգւոց փրկութեան անհո-
գութիւն, քրիստոնէական պար-
տուց տգիտութիւն, անկրօնութիւն
եւ ամէն աստուածային ու գերինա-
գիր կամ գիրքերն են: Ասոնցնով
կամ բաներու անտարբերութիւն:

Աս ցաւալի վիճակին ապացոյց-
ներն ամենուն աշքին առջեւն են:
Հարիւր տարի կայ, որ Վոլթէր եւ
անոր ամպարշտութեան ընկերները
մեռած գացած են. ասկայն իրենց
զրուածներով դեռ երկիս վրայ

b-59
ՀԱՐԵՍՈՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ՆԿԱՐԱԳՐԱՑ

ՃԾԱՐԻՏ ԿՐՈՆԻ

ԳՐԵԱԼ

Ի ԺԵՐԺԻԼ ԿՈՐԴԻԽՆԵԼԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ

Ի Հ. ՍԵՄՈՒԵԼ Վ. ԳԵԹՈՂԻՇԵԼԻ

Ի ՄԽԵԹ. ՈՒԽՏԵՆ

Ի Վ. Ի. Է. Ն. Ա

Ի ՄԽԵԹ. ՈՒՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

1885

կապրին. Եւ իրենց՝ մարդկան հետ
ունեցած տուբեւառը՝ զրեթէ ա-
նանկ կենդանի է՝ ինչպէս երբ որ
ան Աստուծոյ թշնամի սուտ Փիլի-
սոփանները գեռ հողադնդիս վրայ կը
պարտէին եւ բաղմաթիւ հաւատա-
ցեալ սրտեր Աստուծմէ կը հեռա-
ցնէին:

Ասոնցմէ յայտնի է, որ ան միջոցը՝
զարն որ շարերը շարաչար կը գործ-
ածեն աշխարհք ապականելու հա-
մար, նոյնը բարիներուն ձեռքը շատ
զօրաւոր միջոց մըն է՝ ժաղովուրդը
հաւատոյ եւ բարյականութեան
բերելու եւ հրահանդելու:

Ուստի նոյն նուիրական միջոցը
տեւողական կերպով մեր ազգին
օգտին գործածելու համար, Ալին-
նայի Միհիթարեան Միաբանու-
թիւնը յամին 1866 բարերարական
Եղբայրութիւն մը հաստատած է
Անոբար Յը-Ռէ-Ն անուամբ:

Տես այն Եղբայրութեան կանո-
նագրութիւնը:

Բ ՅԱՀԱՏԱԿ

ԳԵՐԱՊ. ԳԵՐԱՊԱՏԻ ՏԵՍՈՒ

Հ. ՄԱՆՈՒԵԼ Վ. ՑԵՐՎԻՇԵԱՆ

ԹԱԳԱՐԴԻՐ ԱՐԵՎԱՔԻ

Ի ՄԻԱԴՐ. ՈՒԽՏԵՐՆ

ՀԻՄՆԱԴՐԻ

ԸՆԱՐԱԾ ՅԱՌԻԹ Ե ԸՆ

ԵՎԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ

Աստուածային ձեռք մըն կր
Հզբեզ առաւ դեռ մանուկ
Ուղինց քայլերդ իւր ձամքան
Ճատերուն մեղ եւ անձուկ:

Գիտցար անոր քարձր դիտմանց
Գործիք հըլու եւ ազնին
Լինալ հոգուց առաջնորդ
Իշխան եւ հայր եւ հովին:

Սուրինի. Քոյ վարուց
Որ հաւատոցդ կր պրտուն
Կը ծօնեմ' զայս յիշատակ
Մեր սուրբ կրօնին ծուծ եւ ոռող:

Օգուսն հոգուց որ աստի'
Ցանկամ առաջ յառաջ գայ
Քու սուրբ հոգուոյդ ըսփոփանք
ՀԱՅ ի կեան մըշտակայ:

ԹԱՐԴՄԱՆԻՁԸ

ՅԱԴՎԱՅՐԱՆ

Արդէն այս փոքրիկ գրքիս ձաւ-
կատը դրուած անունն ըստ բաւա-
կանին կը զրուցէ թէ ինչ է նոյնը
գրող՝ Ծիրանաւորին նպատակը:
Թարգմանիչն աս միայն պատշաճ
կը համարի ըսելու՝ որ եթէ նոյն
Ծիրանաւորը հարկաւոր համարեր
է իրեն ատենը՝ այս փոքրիկ գրու-
թեամբը՝ ճշմարիտ կրօնը սուտ
կրօններէն զանազանելու նշաններն
եւ ապացոյցները յառաջ բերելու,
որչափ եւս առաւել մեր օրերը
պէտք ունին, մանաւանդ մեր աղ-
դայինք, գիւրիմաց պատճառաբա-
նութեամբ եւ իրերն իրեւ թէ
ձեռօք շօշափելով՝ մեր կալթողիկէ

սուրբ կրօնին ճշմարտութեանցը ոչ
միայն հաստատագոյն համզղուիլ,
այլ նաեւ սուտ մարդարէից, այս-
ինքն ժամանակիս հոգւովը տոգո-
րուած կամ բոլորովին անկրօնու-
թիւն եւ անտարբերութիւն քա-
րոզղներուն, եւ կամ՝ նոյն իսկ
աշխարհային հրապոյրներ մատու-
ցանելով մեր հարց ուսուցածն
տարբեր կրօնի մը որսալ ուղղոնե-
րուն դիմացը զայն ճշմարտութիւն-
ները պաշտպանել:

Գերապ. Գերապատիւ Թագա-
ղիր Աբբայն Ա. Հ. Մանուկ Տէր-
վիշեան Վարդապետը, որն որ իւր
բազմարդիւն առաքելութեան մէջ
նաեւ այս Անարատ Յզութեան Եղ-
բայրութեան գաղափարը յղացաւ
եւ նոյնն իրօք հիմնարկեց ու ան-
խոնջ աշխատութեամբ, ոչ սակաւ
գժուարութեանց յաղթելով, յա-

ռաջացոյց եւ պայծառացոյց, իւր
մահուանէն քանի մի ամիս յառաջ
ինծի յանձնած էր սոյն գըքուկիս
թարդմանութիւնը: Որչափ որ այս
փոքրիկ գործքիս թարդմանութեան
կատարուած ըլլալուն լուրին առաւ
եւ ուրախացաւ ալ, գժբախտա-
բար ասոր տպուիլն ու հաւատացե-
լոց մէջ տարածուիլը չկրցաւ տես-
նել, աս իրեն նոր արդիւնքն ալ
իւր այնշափ արդեանցը հետ՝ մէկ-
տեղ երկինք առնելով:

Թէ այս պատճառիս ու թէ այս
գործքս իր մահուրնէն եաքը Եղ-
բայրութեան առաջն գործքն ըլ-
լալուն համար, նոյն ինքն բարեյի-
շատակ Թագադիր Աբբային կը նու-
իրեմ զայս ի կողմանէ Անարատ
Յզութեան Եղբայրութեան, իբրեւ
անոր Հիմնարկին, որ հաւատացե-
լոց ասկէ քաղած օգուան իւր

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

աղնիւ հոգւոյն սփոփանք մատուցանէ:

Կ'ազօթեմ առ Աստուած որ
ընդ հովանաւորութեամբ Անարատ կուսին՝ Քրիստոսի ծանրագին արեամբը գնուած հոգիներուն համար օգտակար ու պլուղաւէտ ընէ այս Փաքրիկ աշխատութիւնս:

ԹԱՐԴՄԱՆԻ 2Ը

ՀԱՐԱՍՏՈՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԱՐԱԳՐԱՑ

Ժ Ճ Մ Ա Ր Ի Տ Կ Ր Օ Ն Ի

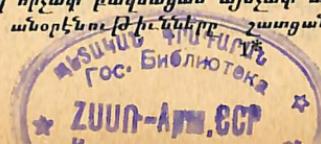
Կրօնից սկիզբն ու յառաջադիմութիւնը ի սկզբանէ արարշութեան աշխարհի:

Աստուած զմարդ ստեղծեց ի վիճակի անմեղութեան, զորն որ մարդ իւր անհնաղանդութեամբը կորսնցնելով՝ ինք զինք ու իւր բոլոր սերունդը Աստուածոց չնորհքէն մերկացուց:

Սակայն ամէնողորմն Աստուած չուղեց զմարդկային ազգը նոյն կորստեան վիճակին մէջ լքանել թողուլ. այլընդ հակառակն որոշեց ու խօստացաւ մարդկան Փրկիչ մը, որուն միջնորդութեամբը կարենան նորէն չնորհքի մէջ մտնել ու վերստին ստանալ յաւիտնական կեանքը մտնելու իրաւունքը, զոր կորսնցուցած էին:

Ադամայ մեղքէն ետեւ՝ երկրից վրայ մարդիկ որչափ բազմացան՝ այնափ ալ իրենց անօրէնութիւնները շատցան:

24765-6/

Բայց հաւատքն յԱստուած եւ ի Փրկիչն, որն որ իրմէ խոստացուած էր, կենդանի մնաց քանի մը արդարոց վրայ, որոնք իրարու յաջորդեցին մինչեւ նոյն նահապետը, զորն որ Աստուած տապանին մէջ պահեց համաշխարհական ջրհեղեղէն, որով մարդկան անօրէնութեամբը պղծած երկիրը ողողէց:

Սէմ Նոյի անդրանիկ որդին եւ իրմէ սերած նահապետները նոյն հաւատքը պահեցին շատ երկայն տարիներ, մինչ դեռ կռապաշտութիւնն երթալրվ կը տարածուէր աշխարհքիս վրայ: Որպէս զի կը պաշտօնը բոլորովին չմոռցուի՝ Աստուած ուզեց ընտանիք մը ընտրել, որուն մէջ իրբեւ ժառանդական յաջորդութիւն տարածուի Արարական յիշատակը, անոր գործերը, եւ չին յիշատակը, անոր գործերը, առ գալի Փրկիչը յոյսն ու հաւատքը:

Զայս ըրաւ Աստուած կոչմամբն Աբրահամն, որն որ Նոյին ետքը տասներորդ նահապետն էր: Կոչեց զինքն ի Քաղղէաստանէ յերկիրն Քանանու, հետը մարդասիրական դաշնադրութիւն ըրաւ՝ յայսնելով թէ կ'ուզէ իր Աստուածն ու իր առատ վարձը ըլլալ:

Մասնաւորաբար երեք բան իրեն խոստացաւ, այսինքն՝ թէ իրեն զաւակացը պիտի տայ այն երկիրը ուր որ զինք բերած էր, որն որ Երկիր աւե-

տեաց անուանեցաւ¹. թէ զինք հայր պիտի ընէ մեծ ժողովրդեան մը՝ որ բազմաթիւ պիտի ըլլար իբրեւ զաստեղս երկնից եւ իբրեւ զաւալ ծովու. եւ թէ երկրիս վրայ կռապաշտութեան խաւարին մէջ եղող բոլոր ազգերը պիտի օրհնուին, այսինքն կոչուին վերըստին ի գիտութիւն Աստուծոյ ի ձեռն Միոյն որ իր սերունդէն պիտի ծնափի:

Նոյն գաշինքն Աստուած նորոգեց Աբրահամու որդւոյն՝ Իսահակայ հետ եւ Իսահակայ որդւոյն՝ Յակովրայ հետ². եւ համեցաւ անուանիլ մասնաւորապէս Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսահակայ եւ Աստուած Յակովրայ³:

Յակովը եղաւ հայր տասուերկու որդւոց, որ կը կոչուին տասուերկու նահապետք, Իսրայէլի տասուերկու ցեղերուն հայերը: Յակովը իր Յովսէփ որդիէն կանչուելով՝ Եգիպտոս գնաց ու հօն հաստատուեցաւ իր ընտանեօքը:

Այս սուրբ նահապետը մահուընէն յառաջ օրհնեց իր որդիքը եւ մարդարէացաւ որ գաւազանը, այսինքն՝ տիրող իշխանութիւնը Յուղայի յեղէն գուրս պիտի չելլէ⁴, մինչեւ որ Անիկա գայ,

¹ Ծնն. ՖԲ. ԺԵ. ԺԷ. ԺԲ. ԻԲ:

² Ծնն. ԻԶ. ԻԲ:

³ Ելից. Գ. 26:

⁴ Ծնն. ԽԹ. 10:

զորն որ Աստուած սահմանած էր խաւ-
րելու, որ ըլլայ Փրկիչ եւ յոյս ազգաց :

Եղիպատոսի մէջ Խորայէլացւոց թիւը
չափէն աւելի բազմացաւ, անանկ որ
Եղիպատոսիք նախանձելով՝ ձեռք զար-
կին խիստ գերութեան բեռան տակ
ընկճելով զիրենք սպառելու եւ անճետ
ընելու:

Աս միջոցին Քանանացւոց անօրէնու-
թեանց չափը լեցուելով¹, որոնց եր-
կիր Աստուած Խորայէլացւոց խոստա-
ցած էր, ասոնց ազգատիչ մը յարոյց
յանձն Մովսեսի, ու հանեց զիրենք
Եղիպատոսին զարմանալի սպանչելիքնե-
րով, Պատէքի տօնը կատարելին եւ
Կարմիր ծովուն բաժնուած ջուրերուն
մէջն անցնելին ետքը՝ անսպատ մտան,
ուր քառասուն տարի մնացին:

Հոն ընդունեցաւ Մովսես Ախնայի²
լուան վրայ տասնաբանեայ պատուի-
րանները, զորոնք նոյն ինքն Աստուած
գուց քարեղին տախտակներու վրայ,
եւ հրամանաւ Աստուծոյ սահմանեց
կրօնիք կարգերը, իր Ահարոն եղօրն
ընտանեաց մէջ քահանայական յաջոր-
դութիւնը, օրէնքներն ու կառավա-
րութեան ձեւը: Մովսէս աւետեց ժո-
ղովրդեան, ապագայ ժամանակուան
համար, մէկ Մարգարէ մը, զոր Աս-
տուած պիտի յարուցանէր իր ազգէն,

¹ Ելլց ԺԲ. ԺԴ:

² Ելլց ԺԹ. Ի:

ինչպէս որ յարուցած էր զինքը, եւ
աւելցուց որ անպատճառ ամենայն
կերպիւ անոր պիտի լսէն¹:

Մովսէսին յաջորդեց Յեսու, որն որ
Յորդանանէն իբրեւ ցամաք երկոէ ան-
ցընելով Խորայէլացիները՝ խոստացեալ
երկիրը տարաւ եւ բաժնեց զայն Խո-
րայէի ցեղերուն մէջ: Կը շարունակէր
միշտ քահանայութեան յաջորդու-
թիւնը, եւ ժողովուրդը կը կառավա-
րուէր Պատաւորներէն, զորոնք կը
յարուցանէր Աստուած հետզետէ պի-
տոյից համեմատ²: Դիմոդութեան ար-
ժանի բան է որ Մովսէսին խոստանցը
եւ սպառնալեացը համեմատ, քանի որ
օրէնքները կը պահուէին՝ ժողովուրդը
միշտ յարատեւ յաջորդութիւն ու բա-
րորութիւնը կը վայեէր, ու քանի որ
օրէնքները զանց կ'առնուէին՝ յայտնի
պատիճներ վրան կը հանսէին. ասան-
կով կ'ուզէր Աստուած իւր ժողովուր-
դեան ակներեւ ապացոյց մը տալ
իւր նախախնամութեան, որով առա-
քինութիւնը կը վարձատուէ եւ մեղքը
կը պատժէ:

Պատաւորներէն վերջինը եղաւ Սա-
մուել, օրուն կենդանութեան ատեն
Խորայէլացիք թագաւոր Մուղեցին զի-
րենք կառավարելու համար: Սաւուզէն
ետքը Աստուած զՊաւիթ որդի Յե-

¹ Երկ. օր. ԺԸ. 15:

² Երկ. օր. Լ:

սեայ Յուդայի ցեղէն, թագաւոր ընտրեց, զրն որ բատ սրտի իւրոյ կըրթած էր: Ոչ միայն թագաւորութիւնն անոր ընտանեացը մէջ հաստատել ուղեց, հապա նաեւ ուղեց որ անոր սերունդէն ծնանի նահապետներուն խոստացուած Մ'եսիան: Հոգին սուրբէն լուսաւորուած նոյն մարգարէ թագաւորը մարգարէացաւ իր Սաղմօնացը մէջ այն իր օրհնեալ Որդւոյն խոնարհմունքներն ու փառաւորութիւնները¹, եւ նախատես եղաւ որ ի նմա պիտի օրհնուին ամէն ազգերը Արբահամին եղած խոստան համեմատ. թէ թագաւորները իրեն երկրպագութիւն պիտի ընեն եւ իրմով Խորայէլ Աստուծոյն իշխանութիւնը բոլոր երկերը պիտի բռնէ:

Դաւթի Սողոմոնն որդւոյն՝ խաղաղաւէր թագաւորին պահուեցաւ Երուսաղէմի հարուստ ու շքեղ տաճարը շինել, որն որ ան ատեն աստուածային պաշտաման մէկհատիկ տեղն էր:

Ասոր Ռորովլամ որդւոյն ատենը տասը ցեղէրը բաժնուեցան: Ռորովլամ ու իր զաւակները, Դաւթի սերունդը, շարունակեցին Յուդայի եւ Բենիամինի ցեղէրուն վրայ իշխելու. իսկ մէկալ բաժնուած ցեղէրն Խորայէլ ու Սամարիայի կոչուած թագաւորութիւնը կազմեցին:

¹ Սաղմ. ՀԱ. 11:

Նոյն ժամանակի միջոցին մէջ ելան շատ մարգարէք: Եսայի, որ Յուդայի Աքաղ ու Եղեկիա թագաւորաց ատեն մարգարէացաւ, յառաջուընէ ըսաւ, Յեսէայ Բարունակին, այսինքն Դաւթի, օրհնեալ Բողբոշին կրելու նախատինքն ու փառաւորութիւնը, որուն վէրքերով բժշկեցանք, եւ զրն որ Աստուած սահմանած էր իր սուրբ անունն ամէնէն հեռաւոր ազգաց Ճանցընելու¹:

Խորայէլ թագաւորութիւն օրինազանցութիւնները զԼստուած բարկացուցին, անոր համար Սաղմանասար՝ Ասորեստանցուց թագաւորին աւարտուած զանիկա: Տասը ցեղէրը նինուէ տարուեցան ու ցրուեցան առանց յուսոյ մէջ մ'ալ միատեղ գալու:

Իսկ Յուդայի թագաւորութիւնը կը տեւէր, որն որ Յակովայ պատգամին համեման պիտի դիմանար ազգին մէջ մինչեւ ցգալուստ Մ'եսիայի: Անդ թագաւորութիւնը չէր ազատ ամենածանր մեղքերէ: Երեմիա մարգարէին² ձեռքով Աստուած իրենց ծանոյց խաւրելու պատիժը, սակայն ժողովուրդէ չուզեց անոր ազգարարութենէն պտուղ հանել ու ապաշխարութեամբ զԼստուած հաշտեցընել: Անոր համար մարգարէին խօսին համեմատ՝ Նաբուռուգոնուսոր թագաւորը զԼշրուտաղէմ առաւ ու

¹ Եսայ. ԺԱ. ԽԲ. ԽԳ. ԾԳ. ԾԵ. Կ. ԿԶ:
² Երեմ. ՁԶ. ԽԵ. ԽԶ:

աւերեց, տաճարն ու սրբութեան տեղին այրեց եւ ժողովրդեան ազնուագոյն մասը բարելոն, իր արքայանիստքաղաքը, տարաւ: Այս գերեվարութիւնը համար արդարադատպատպատմած մըն էր եւ ոչ սպառապուռ ջընջումն: Խնկն իսկ Աստուած ըսած էր որ կուզէ իր ժողովուրդը պատժել եւ ոչ ջնջել սպառել: Երեմիա կանխաւըսած էր որ այս գերութիւնը եօթանասուն տարի պիտի տեւէ, եւ թէ անկէ ետք Աստուած այց պիտի ընէ ժողովրդեան ու նորէն իր հարցերը պիտի փոխադրէ: Միեւնըն ատեն մարդարէացած էր նոյն մարդարէն թէ բարելն քաղաքն աստուածային վրէժինդրութեան սարսափելից ցոյցերը պիտի տեսնէ, Աստուած զանկա իր ժողովուրդը պատժելու համար իբրեւ գործիք առնելն ետքը, անանկ որ այն հպարտ քաղաքը Սուդումայ ու Գոսմորայ պէս պիտի պառնայ, օձեռուիտի, անապատ պիտի դառնայ, օձեռուքարանձաւ պիտի ըլլայ ու հետքը պիտի չմնայ:

Աս ամէնը իրօք եղաւ: Գերութեան եօթանասուն տարին անցնելն ետքը՝ Աստուած կիւրոս² թագաւորը յարցից, զորն որ Եսայի մարդարէին բերնովն արդէն յառաջունէ անուանած էր, թէ

¹ Երեմ. Ա. Բ. Եսայ. ԺԳ:

² Եսայ. ԽԴ. ԽԵ:

զանիկա ընտրած է իբրեւ պաշոննեայ եւ գործադրիչ իր որոշմանցը: Կիւրոս առաւ զբարելոն ան ատենը, երբ Բաղտասար անոր թագաւորը հնացյք նստած էր տաճարին անօթները պղծելով¹: Բարելոն յանկարծ ինկաւ իր բարձրութենէն, իր զօրութենէն ու իր փառաւորութենէն, եւ ժամանակին անցնելով՝ կամաց կամաց անանկ փացաւ որ շատ գարերէ վեր եւ ոչ ուրեղած ըլլալը կը տեսնուի:

Կիւրոս զբարելոն գրաւէլն ետքը Հրեաներն ազատեց եւ զիբենք նորէն իրենց երկիրը խաւրեց պատուով՝ ընդառաջնորդութեամբ Զորաբարէլ իշխանին եւ Յետուայ՝ որդւոյ Յամսեդեկայ՝ մեծ քահանայազետի, իշխանութիւն տալով որ տաճարը նորէն շինեն: Ակսաւ սաոր շինութիւնը եւ երբ ծերագոյնք Հրէից կու լային² որ աս երկրորդ տաճարն առջնին փառաւորութենէն շատ զար է, Աստուած միիթարեց զիբենք Անգէլ³ մարդարէութեամբը թէ երկրորդ տաճարին փառաւորութիւնը շատ աւելի մեծ պիտի ըլլայ առջնինէն, ինչու որ անոր մէջ պիտի գայ Ցանկալն Հեթանոսաց:

Հրեալք Կիւրոսի յաջորդներէն նպաստաւոր հրամանագիրներ ընդունե-

¹ Դան. Ե:

² Ա. Եզր. Ա. 3, 5:

³ Անգ. Բ:

ցան, ոչ միայն իրենց տաճարին վերականգնման, հապանաեւ Երուսաղէմայ պարիսպները նորէն շինելու համար: Աս հրամանագիրներուն ատենէն սկսան համրուիլ եօթանասուն եօթնեակը տարեաց, որոնք Դանիէլ մարգարէէն¹ նախասացուած էին, որ պիտի անցնէին մինչեւ յՄէսիս, անանկ որ վերջն եօթնեակին մէջերը պիտի սպաննուէր Մէսիս, եւ յեսայ Հրէից ժողովուրդը երեսէ պիտի իյնար եւ քաղաքն ու սրբութեան տեղին պիտի աւերէր:

Երուսաղէմի շինութեան ժամանակ Եզր օրինաց վարդապետը եւ Կեեմի կը հառավարէին ժողովուրդը, անկարգութիւնները կարգի գնելով՝ ու օրինաց պահպանութիւնը տեղը բերելով: Նոյն ատեն տասը ցեղերու Խրայէլացիներէն շատերը, որոնք Սամարիա դարձած էին, կը պղծէին Աստուծոյ պաշտօնն իրենց աւելորդապաշտութիւններովը, եւ ան ատենէն սկսաւ Հրէից ու Սամարացւոց մէջ ատելութիւնը, որ ատքն ամէն ատեն տեւեց:

Աս ատենները Եզր քննեց ու կանոնաւորեց սուրբ գրոց մատեանները եւ գրեց զանոնք քաղդէական նշանագրովք, որոնք սովորական եղած էին Հրէից մէջ իրենց Բարելոն բնակած ատենէն: Իսկ Սամարացիք պահէցին միշտ Մովսէսի գրքերը եբրայական գրով:

¹ Թան. թ:

Աստուծած յարոյց նոյն ժամանակը նաեւ Զաքարիա եւ Մաղաքիա մարգարէները, որ մարգարէացան հէթանոսաց կոչումն ի ծանօթութիւն Աստուծոյ. Եւ ի մասնաւորի Երկրորդն աւետեց որ անուն Տեառն ամէն ազգերու քով մեծ պիտի ըլլայ ու արեւելքէն մինչեւ արեւմուտք, ամէն տեղ, անոր պիտի մատուցուի սուրբ պատարագ:

Ասանկ Աստուծած ոչ միայն Մեսիայի գալատեան նկատմամբ՝ հապանաւու անոր գալատեան ժամանակին, քարոզութեան կերպին եւ անկէ յառաջգալու գործքերուն նկատմամբ իր ժողովուրդն առատապէս լուսաւորելէն ետեւ, գարբեցուց մարգարէից պաշտօնը: Հրէայք Երկայն ատեն խաղաղութիւն վայելեցին կիւրոսի յաջորդպանիկ թագաւորաց տակ: Յուգայի ցեղը, որուն հետ միացած էին մեծամասամբ Ղեւտացիք եւ Բննիամինի փոքրիկ ցեղը, առանձին ազդ մը կը կացուցանէր, եւ անոր մէջ կը տեսէր կապավարէի իշխանութիւնը:

Պարսից տէրութիւնն Աղէքսանդրի յաջորդող Յունաց ձեռքն անցնելուն՝ Հրէայք սկսան մեծամեծ հալածմունք կրել, մասնաւոնդ Երեւելի կոչուած Անտիոքոսի թագաւորութեան ատեն: Նոյն ատեն Եղիազար սուրբ ծերունին եւ եօթը Մակարայէցի որդիք մատաղ հասակի մէջ եւ իրենց հաստատամիտ:

մայրը յարատեւութեան մեծանձնական օրինակ տուին, դիւցազնական մահուամբ, զորն որ սաստիկ տանջանաց մէջ կրեցին Աստուծոյ օրէնքէն չանցնելու համար: Աստուած եռանդ տուաւ Մատութիայի եւ անյաղթելի քաջութիւն Յուգա Մակարէի եւ իրէն եղարցը, զիրնկ կատաղի թշնամեաց յարձակմանց դիմացը՝ իրեւ պղնձէ պատ մը գնելով: Յուգա եւ Յովսաթան եղարցը մահուլնէն ետեւ՝ Սիմն առաջնորդ եւ քահանայապետ ընտրեցաւ իշրէից: Իրմով ու իր նշանաւոր ընտանեաց մէջ, որ Ասմոնեան: Կը կոչուէին, Հրէից քով թագաւորական տիտղոսն ու պատիւը նորոգուեցաւ, զորն որ իրմէ ժառանգեց իր սերունդը:

Հերովդէս, որ մեծ կոչուեցաւ, աղգաւ եղոմայեցի, Հռոմայեցւոց նպաստովը, Ասմոնեանց ձեռքէն թագաւորութիւնն առաւ եւ Հրէից թագաւոր հրատարակուեցաւ: Ասանկով Յուգայի թագաւորական գաւաղանը սկսաւ օտարի ձեռք անցնիլ եւ Գանիէլ մարդարէէն նախասացեալ եօթը եօթնեակներն իրենց կերջը կը մերձենային: Այս էր Մեսիայի գալստեան կանխասացեալ ժամանակը: Այնչափ

¹ Յուգեպոս պատմագիրը Մակարաց- եցւոց ցեղին աս անունը կու տայ: Ծառ. Թագէ ժանչին:

ստուգութեամբ կը հաւատալին Հրէ- այք մարդարէութեանց կատարման, որ կը սպասէին քիչ ատենէն զլլեսիա տեսնել. որուն ակներեւ ապացոյց է որ երբ մէջերնին անսովոր մարդ մը կ'ել- լէր՝ կը սկսէին տարակուսիլ ու մէջեր- նին խօսիլ թէ արդեօք անիկա չէ Մեսիան, մինչդեռ առաջի ատենները երբէք ասանկ բան չէր հանդիպէր: Ասոր համար նոյն ատենները խա- բերաններ եւան², որոնք հասարակաց հաւատքն իրենց բարեպատեհ պարա- գայ համարելով, փորձեցին ժողովուրդն իրենց ձգել ու իրենք զիրենք հետ- զշետէ իրեւ ազգին խոստացեալ փրր- կիչը հաւատացընել տալ: Ասանկ բան մը առաջին ատենները ոչ որ փորձած- էր, որովհետեւ գեր մարդարէութեանց ժամանակն եկած ըլլալը Հրէից ծա- նօթ ըլլալով, ոչ ոք հաւատ կ'ընծայէր այնպիսի խաբեայի մը: Մեսիայի մօ- տալուտ գալստեան հանգումը, որով կ'ապրէին ան ատեն Հրեայր, այնափ ծանօթ ու հրապարակական էր՝ որ նաեւ արտաքին խիստ անուանի մա- տենագիրներ նոյնին կը վկայէն³:

Արդ նոյն մարդարէական պատգամ ներով ասհմանուած ատենը, երբ եր- կրիս ծանօթ կողմերն Օգոստոսի կայ-

¹ Ղուկ. Գ. 15:

² Գործ. Ե:

³ Տակ. Պատմ. Գերը. Ե:

սերութեան տակ միացած եւ ի խաղաղութեան էին, եւ Հերովդէս ի Հքէաստան կը թագաւորէր, ծնաւ ի Բէթղէհէմ Հքէաստանի ի Կյոյս մօրէ՝ Յիսուս Որդի Աստուծոյ եւ միանգամյան որդի Աբրահամու եւ Դաւթի, իջեալ յերկիր եւ մարդ եղեալ՝ մարդկային ազգն Աստուծոյ հետ հաշտեցը նելու եւ ամէն ազգերն ի ծանօթութիւն եւ ի պաշտօն իսրայէլի Աստուծոյն կոչելու համար:

Իր մնչեւ Երեսներորդ տարին աղքատ ու անձանօթ ապրեցաւ ի Նազարէթ: Նոյն ատեն Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ, իր կարապետը լսեցուց անապատի մէջ իւր ձայնը զճանապարհ Տեառն պատրաստելու համար. եւ Երբ որ Քրիստոս իրեն եկաւ, Յովհաննէս Հոգին սուրբէն լուսաւորուած զանիկա յայտնեց զինք մափկ ընելու համար իրեն եկող բազմախուռան ժողովը դեան:

Անկէ ետքը սկսաւ Յիսուս իր քարոզութեան ընթացքը, քարոզելով զԱւետարանն, այսինքն Աստուծոյ Երկրիս վրայ թագաւորութիւնը հասած ըլլալուն ուրախարար աւետիքը:

Իր առաքելութիւնը հաստատեց հրաշալի գործերով, զորոնք բառ մարդարէութեանց՝ Մեսիհն պիտի գործէր մարդկան բարեացը համար, կյոյրերը լուսաւորելով, մեռելները յարու-

ցանելով, ամէն տեսակ հիւանդներ առողջացնելով ու աղքատաց աւետարանելով¹:

Աւետեց որ Եկած է ատենը՝ յորում Աստուծոյ պաշտօնը Երուսաղէմայ տաճարին մէջ եւ ի Սամարիա պիտի գագրի, եւ նոր Երկրպագուք պիտի գան, որոնք պիտի Երկիր պագանեն Հօր հոգւով եւ Շշմարտութեամբ²:

Յառաջուլնէ ըստ իր մահն եւ իր յարութիւնը³, տաճարին աւերումը, ուր պիտի չմնալ քար քարի վրայ, հրեական ժողովրդեան թշուառութիւնը, զորն որ պիտի կուր՝ նոյն ատենուան սերունդը գեռ չմնցած⁴:

Հքէից ձեռքին ամենադառն չարչարնք կրելով խաչին վրայ մեռաւ՝ զինք խաչ հանողներուն համար աղօթելով ու իր արինը մնաց քաւութեան համար թափիելով:

Մահուրնէ ետքը յարութիւն առնելով իր աշակերտացներեւցաւ, անննց հետ խօսակցեցաւ ու աւելի քան հինգհարիւր անձանց ինք զինք ցուցուցէ⁵: Յառաջ քան Երկինք ելլելը հրամայեց Երուսաղէմ՝ Հոգւոյն սրբոյ գալստեան սպասել, եւ անկէ ետքը բոլոր աշխարհք

¹ Ղուկ. Է:

² Յովհ. Դ:

³ Մատթ. Ժ.Զ:

⁴ Ղուկ. Ժ.Ը. ԺԹ. ԻԱ:

⁵ Ա. Կորն. Ժ.Ե:

Երթալ, ամէն ազգերը սովորեցընելու.
շանոնք յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ
Հոգւոյն սրբոյ միրտելու, եւ անոնց
ուսուցանելու որ պահեն ան ամէն բա-
ները, զորոնք իրենց հրամայած էր, եւ
խոստացաւ իրենց հետ ըլլալու մինչեւ
ցկատարած աշխարհի:

Սասանկ իրեն աշակերտացն աշխարհք
գրադանելու սփառնչի հրամանը տալին
ետքը, օրհնեց զանոնք ու իրենց առ-
ջեւը երկինք վերացաւ:

Աշակերտաները Երուսաղէմ գտառա-
լով տուն մը ժողվեցան, ուր Մարեմայ՝
Յիսուսի Սօրը, հաւատացեալ կանաց
եւ ուրիշ աշակերտաց հետ աղօթքի կե-
ցան:

Պենտէկոստէի օրը համենով՝ Հո-
գին սուրբ իջաւ ու հրեղէն լեզուաց
կերպարանքով ամէն մէկուն վրայ
հանգչեցաւ:

Առաքեալք այն երկնաւոր հրով-
րորքքէալ, սկսան եռանդէամի քա-
րոզել զԱւետարանն նախ Հրէաստանի
ու Սամարիայի մէջ եւ ետքը հեթանո-
սաց երկիները: Սակաւաթիւ, կոչու
ու անփորձ մարդիկ, առանց ուսման
ու ազատական արուեստից, առանց
պարձանաց ազնուականութեան եւ
աշխարհային ազգեցութեան, ունեցան
զօրութիւն անհամար անձինք Քիս-
տոսի հաւատոցը դարձնելու:

¹ Մասմթ. Իլ:

Սասանկ՝ իրենք առաքեալք իսկ բազ-
մաթիւ եկեղեցիներ հիմնեցին, այսինքն
հաւատացելոց ժողովներ՝ եպիսկոպոս-
ներու եւ քահանաներու վարչութեան
տակ, զորոնք կը կացուցանէին առ այն՝
դրութեամբ ձեռաց ու նուիրական
արարողութեամբ սուրբ կարգի: Երու-
սալիմայ եկեղեցին կառավարեց Ս.
Յակոբոս առաքեալը, որ կրտսեր կը
կոչուէր: Սնտիրայ, արեւելքի երեւ-
ելի քաթին եկեղեցին, Ս. Պետրոս
հաստատեց, ուր հաւատացեալք այն,
չափ քաղմաթիւ եղան, որ հօն սկսան
Քիստոսնեայ անուանուիլ: Եփեսոսի
եկեղեցին եւ ուրիշ Փոքր Ասիայի,
Յունաստանի, Մակեդոնիայի մէջ, ի
կրտսէ եւ ուրիշ՝ կողմներու վրայ եւ
աշխարհքի զանազան ուրիշ կողմերը
շատ եկեղեցիներ նոյնպէս առաքելոցնէ
հիմնուեցան:

Ս. Պետրոս հիմնեց Հռոմայ եկեղեցին
եւ զայն օծեց իր մարտիրոսութեամբն,
զորն որ կրեց Ս. Պողոսի՝ հեթանո-
սաց փառաւոր առաքելոյն հետ մէկ-
տեղ: Ս. Պետրոս նախ Սիմոն կը կո-
չուէր, եւ Յիսուս Քրիստոս իրեն
Պէտրոս (Ա. Էմ) անունը տուաւ, ըսելով
թէ այն վիմն վրայ պիտի շնէ իր Եկեղե-
ցին եւ թէ գծոկիքի գոները, այսինքն
գաւաճանութեան խորհուրդները, զին-
քը պիտի չյաղթահարեն, թէ իրեն
պիտի տայ երկնից արքայութեան բա-

Նախները, անանկ որ ինչ որ կապէ
երկրիս վրայ՝ երկինքն ալ կապուած
ըլլայ, եւ ինչ որ արձակէ երկրիս
վրայ՝ երկինքն ալ արձակուած ըլլայ^{1:}
իրեն յանձնեց իր ոչխարներն ու գառ-
նուեները արածելու հոգը^{2:} իրեն
յանձնեց որ իր եղբարբը հաստատէ,
զինքն ամահովարներով որ աղօթած է
իրեն համար, որ իր հաւատը երբեք
չպակի^{3:}

Անոր համար Ա. Պետրոս՝ առաքելոց
առաջինը, ինչպէս որ աւետարանինե-
րէն միշտ կանուանի, եղաւ երեւելի
գլուխ եկեղեցւոյ, փօխանորդ Քրիս-
տոսի երկրիս վրայ, եւ այս իր առա-
ջնութիւնն իր յաջորդներուն անցաւ
հռոմէական եկեղեցւոյ մէջ, որն որ
ասար համար միշտ աշխարհէքիս վրայ
ցրուած ամէն եկեղեցիներուն իբրեւ
մայր եւ վարդապէտ ճանչուեցաւ, եւ
կենդրոն ուղղափառ միութեան, ինչ-
պէս ուրիշներէ զաւ՝ կը վկայէ Ա.
իրենէսս Լիոնի եպիսկոպոսը, Զմիւռ-
նիայի Ա. Պողիկարպոս եպիսկոպոսին
աշակերտը^{4:}, որ աս ալ Ա. Յովհաննէս
առաքելոյն աշակերտն էր:

Ասանկ առաքեաներէն ու իրենց ա-
շակերտներէն բոլոր երկրիս վրայ հետ-

^{1:} Մատթ. Ժ.:

^{2:} Յովհ. Ի.:

^{3:} Ղուկ. Ժ.:

^{4:} Գերբ. Գ.:

գչետէ հաստատուած ամէն եկեղեցիք
մէկ րնդհանուր եկեղեցի մը կը կազ-
մէին, մէկ երեւելի գլխոյ մը տակ միա-
ցած, ամէնն ալ, ինչպէս Ա. Պօղոս
առաքեալ կ'ըսէ^{1:}, մէկ Աստուած, մէկ
հաւատոք ու մէկ մկրտութիւն ունե-
նալով^{2:} Այս միութիւնը հաստա-
տուած էր աստուածային պաշտաման
նոյնութեան, մի եւ նոյն հաւատոյ
գաւանութեան կամ կանոնին եւ մի եւ
նոյն հորհրդոց հաղորդութեան վրայ։
Քրիստոսի աշակերտներէն մէկքանին
գետ կ'ապրէին, երբ Հրէից ապատամբ
ողին այն զարհուրելի վրէժը վրա-
սին ձգեց, որով Աստուած որոշած
էր իրենց յամառ խստասրտութիւնն
եւ անօրէն աստուածասպանութիւնը
պատժելու, զորն որ գործած էին
գՔիստոս Տէրն սպաննելով։ Թշնա-
մեաց զօրքը սկսաւ Հրէաստան երեւնալ-
եւ սուրբ երկիրը բերել ան բաները
որոնկ Հրէից համար կուապաշտական
ու գարշելի առարկաներ էին^{3:} Ասիկա
էր ապագայ թշուառութեան նկատ-
մամբ Քրիստոսէն արուած նշանը. անոր
համար հաւատացեալք յիշելով իրենց
սուրբ Արդապետին տուած ազգարա-
րութիւնը, Երուսաղեմին մեկնեցան եւ
Պելա քաշուեցան, որն որ Հրէաստանի

^{1:} Եփես. Դ.:

^{2:} Ա. Կոր. Ա.:

^{3:} Ղուկ. Ի.:

գիրկը գալով ու հոգւով եւ ձշմարտութեամբ զլստուած պաշտող նորժողվուրդ մը կազմելով :

Աստուած՝ որուն նախախնամութիւնն ամէն բան բարձրագոյն իշխանութեամբ կը կառավարէ, սահմանածէր Հրեթից ամէն ազգերու մէջ ցրուիր. սակայն չէր ուզած ոչընչացընել ժողովուրդ մը, որոնց հարցը մէջ եղած էին Աբրահամ, իսահակ ու Յակոբ, մոռցած չըլլարով այն ուխտը զոր ուխտած էր իրենց հետ։ Անոր համար Ա. Պողոս կը սորվեցնէ մեղի¹, որ կուրութեամբ հարան իսրայէլացիք ըստ մասին, մինչեւ հեթանոսաց բազմութիւնը մտնէ, եւ Հրեթից նորէն ընդունին Աստուածոյ իրենց վրայ ունեցած ողսրմութեան պատուինը :

Անոր համար՝ միակ ու անլուր մշտատեւ հրաշքով մը կը տեսնենք տասնութեր գար ետքը որ Հրեթից ժողովուրդը կեցած է, ցրուեալ երկրիս վրայ եղող ամէն ազգերու մէջ, առանց խաւնուեյու աննոց հետ, զուրկ ի թագաւորութենէ, ի զօհէ եւ ի քահանայութենէ, վանտուած իր հայրենիքէն, պարձերով միշտ մովսիսական օրէնքով, եւ նախանձախնդրութեամբ պահելով աստուածային գիրքերը, որոնց մէջ յայտնաբէս կը տեսնուի Մեսիայի գալստեան կանխասացութիւնը, որուն

¹ Հոռոմ. Ճ.Ա.

Եւ Արաբիայի մէջ եղած լեռնային վայրը պատմիկ քաղաք մըն է, Բայց Հնեայք ըստունակէին իրենց կուրութեան կը շարունակէին իրենց կուրութեան մէջ։ Առաջին պաշարումէն քիչ տարի ետքը, Ասսապահանուսին որդիին Տիտոս զերուսաղէմ պաշարեց, ան ատեն երբ Զատոկի տօնին հանդիսութեանց պատճառաւ քաղքին մէջ անհնարին բազմութիւն ժողովրդեան գումարուած էր. քաղաքը իրամներով անջրպետած ու ամէն կողմանէ ի նեղ գործած ըլլարով, կատաղի զօհաց ձեռքէն զարհուրեկի կերպով չարչարուեցա։ մեծ տառապանիներով ու սարսափելի սովով, անհանկ որ մայրերը ստիպուեցան իրենց տղոց միան ուտել։ Քաղաքն առնուեցա։ Հառաջեցիներէն ու ինեղ բնացածք անոնց անագորունութեան զոհ եղան։ տաճարն այրեցաւ քանդեցաւ. անհամար մարդիկ յալթող թշնամն զն սրոյն տակ ինկան, այլք գերութեան տարուելով՝ ամէն ազգաց մէջ ցրուեցան։

Հրէական զոհք ու քահանայութիւնն ինկան ու դադրեցան, ալ մէջ մալ չառնելու համար. եւ այս եղաւ ըստ մարդարեական պատգամաց ան ատեն երբ Աւետարանին քարոզութեամբն իսրայէլ Աստուածոյն եւ իր քրիստոսին թագաւորութիւնը երթագրիստոսին գիրքերը, որոնց մէջ ամէն ազգերէ հեթանուածութիւնը, որուն

հետեւէր պիտի իրենց ցրուիլը եւ հեմանոսաց գարձն ի ճանաչել եւ ի պաշտել զԱստուածն խրայէլ:

Իրացընէ Հրէից մշտատեւ ցրուիլը եւ խրայէլ Աստուածոյն պաշտամանը բոլոր երկրին վրայ տարածուին՝ բայտ ինքեն երկու հրաշալի ու նշանաւոր դէպքեր են: Եւ մաս դնելով թէ աս երկու դէպքերը յառաջունէ գուշակուած էին իրեւ հետեւութիւնք Մեսիայի գալստեան, պիտի չկարենայինք ըմբռնել Հրէից կուրութիւնը² որ նյուը կուրանան՝ եթէ այս կուրութիւնն իսկ յառաջօւրնէ մարդարէացուած չըլլար³, եւ ասով մեզի նոր ապացոյց շտար այն Ճշմարտութեան զոր իրենք կուրանան:

Այս Ճշմարտութիւնն աւելի եւս աչքերնիս կը զարնէ երբ Աւետարանը հեթանոսաց քով տարածելու այն դժուարութիւնները մտածենք, որոնց մարդկային միջցներով յաղթելը անկարելի էր: Առաքեալք ու աշակերտք ստորին աստիճանի մարդիկ էին⁴, զուրկ ան ամէն աշխարհային առաւելութիւններէ որ իրենց ճոխութիւն ու համարում մը տար աշխարհիկ առջեւ: Հրէայ էին, որ ըսել է ուրիշ կթեալ

¹ Գան. Թ. 26, 27:

² Եսայ. Խթ:

³ Հասոմ. ԺԱ:

⁴ Ա. Կորն. Ա:

Եւ երեւելի ազգերէն ատուած ու անարդաւած ազգէ մըն էին: Քարոզելու որ սկսան, գիմացնին հակառակութիւններ ու հալածանքներ ելան, ինչպէս որ Քրիստոս կանխաւ իրենց ըսած էր. զրպարտուեցան, հարկադրեցան մէկ քաղթէ մէկալ քաղաք փախչիլ, դատաստաններու առջեւ քաշուեցան, ծեծ կերան եւ վերջապէս սպանուեցան: Սուտ աստուածներու պաշտօնը տարածուած էր ամէն կողմ: Պաշտօն մը որ զգայութեան կը յարմարէր, աւելորդպաշտութիւնները կը յագեցներ ու կիրքերու խափան չէր ըլլար: Առաքեալք հեթանոսաց երեսը կը զարնէին իրենց կուրութիւնը. կ'աւետարաննեին մի միայն Աստուած մը, արարիչ երկրի եւ երկնի, բռելով որ անիկի իսրայէի Աստուածն է: Այս ամենայն ուրիշ ազգաց բոլոր գաղափարներուն ներհակ բաներ էին: Կ'ուղէին առաքեալք որ այն Աստուածոյ միայն հաւատան ու անոր Միածին Որդւոյն Յիսուսի Քրիստոսի, որն որ մարդ եղաւ մարդկային ազգի Քրիելու համար, խաչի վրայ մեռաւ եւ յարութիւն առնելով երկնիք ելաւ, ուստի պիտի գայ աշխարհէքիս վերջը բոլոր մարդիկ դատելու եւ ամէն մէկուն ըստ իւր գործոցը հաստուցում ընելու համար: Արքարողէին որ յաւիտենական Քրիութեան հասնելու եւ յաւիտենական

գատապարտութենէ ազատելու համար ամէնը դառնալու են Յիսուսի Քրիստոսի, եւ առնելով պտուղ արժանի ազալսարութեան՝ Հրաժարելու են ի մեղաց, եւ յարատեւ բարեպաշտութեամբ, արդարութեամբ ու ժուժկալութեամբ ապրելու են:

Այսպիսի քարոզութեամբ անհամար անձինք դարձան, իրենց կեանքն ու վարը փոխելով ու քաջութեամբ՝ Քրիստոսի սիրոյն համար՝ Հրաժարելով աշխարհին ամէն սարքերէն ու վայելմունքներէն, իրեն հետ երկինքը թագաւորելու յուսով։ Նոյն իսկ հեթանոսաց ամէնէն երեւելի պատմագիրները կը վկայեն առաջն Քրիստոնէից անմեղութեանն ու սրբական կենացը, ինչպէս նաեւ իրենց ոչ միայն իրարում մէջ այլ նաեւ օտարականներու ցուցած սիրոյն ու սղորմածութեան։

¹ Յուլիանոս Հեթանոսաց առջեւը կը գնէ՝ իր առ Գաղատացոց քրմապետը գրած նամակին մէջ որ քրիստոնէից ընկերսիրութեան, եւ օրինակ ըլլալու յատկութեանցը նմանին։ — Ա. Յուստինոս որ յառաջ Հեթանոս ու փիլսոփայ էր, կը վկայէ որ քրիստոնէից կենաց սրբութիւնն ու անմեղութիւննը, որ այնպէս կը սարբեկը Հեթանոսաց սովորական կերպէն, գլխաւոր շարժամիթներէն մէկն եղաւ իրեն գարձնի։ — Տես նաեւ Ալիքիոսի առ Տրայանոս նամակը. Գիրք ժ. Թուղթ 57։

Սակայն եւ այնպէս քրիստոնէական կրօնքն ի սկզբան անդ ծանր համաձայնքներ կրեց, որոնք երեք գար տելեցին։ Քրիստոսի հաւատքը դաւանողն աշխարհին վրայ ամէն բան, նաեւ կեանքը իսկ, խիստ չարչարանքներով կորունցնելու վրանդի մէջ կը գնէր ինք զինքը։ Անհամար է մարտիրոսաց թիւը, որոնք Աստուծոյ համար իրենց արիւնը թափեցին։ Եւ այս արիւնը որ պէտք էր քրիստոնէութիւնը մարել եթէ ի բնէ մարդկային գործք մ'ըլլար, Աստուծոյ չնորդքներն աւելի առատութեամբ Եկեղեցւոյ վրայ իշեցնելու ու քրիստոնէից թիւը բազմացընելու ձառայք։

Առ այս օգնեց նաեւ Հրաշքներու շնորհքը, որոնք աւելի սովորական էին ու յաճախ կ'ըլլային այն առաջն ժամանակները, որ ատեն անոնց աւելի պէտք կար՝ աւետարանի առաջն քարոզներուն աստուածային առաքելութիւնը ապացուցանելու համար։ Կը վկայէին որ գքրիստոնէութիւնը յարուցեալ տեսան, իրեն չետ կենակցեցան, ու իրմէ հրաման առին քարոզելու յանուն նորա ամենայն ազգաց զիթողութիւն մեղաց։ Վկայութիւն կու տային ան բանին, զորն որ իրենք տեսած էին։ այնպիսի երեւելի եւ շօշափելի բանի մը, յորում չէին կընար սիսալի։ Իրենց վկայ-

¹ Գործ. Բ. 3, 4:

ութիւնը, որչափ շառուոր ալ էին, միշտ նոյն ու միակերպ էր, իւրաքանչիւրը զայն հաստատելով՝ զորն որ տեսած էր, եւ ամէնքը մի եւ նոյն բանը տեսած ըլլալով։

Իրենց քարողած ճշմարտութեան ստուգութիւնն էր մինակ, որ կրնար զիրենք մղել նոյն ճշմարտութիւնը տարածելու, ինչու որ անկէ ձեռք բերելու շահ մղ չունէին աշխարհքի վրայ, նա մանաւանդ իրենց վկայութեամբ վրանին հալածումներ ու չարչարանք կը յարուցանէին, որոնց ստուգիւ անձերնին չէին ենթարկե՛ իրենք զիրենք մատոնելով, եթէ ապահով չըլլային Անոր զօրութեան վրայ, զորն որ տեսած էին յարութիւն առած եւ որուն հրամանն ի գործ կը դնէին։ Կոյն իրենց վկայութիւնը հաստատեցին հրաշքներով, զորոնք նոյն իսկ հեթանոսք չուրացան. Եւ վերջապէս քաջութիւն եւ ոյժ ունեցան զայն իրենց արեմբը վաւերացընելու։ Անանք որ կրնար ճշմարտապէս հաստատել որ իր մը չէ եղած էրբեք որ ինչպիսի եւ իցել դատաստանի առջեւ այնպիսի ստուգութեամբ ապացուցուած ըլլայ (Ո. Գրոց հոգեշունչ վկայութիւնն ի բաց կ'առնունք), ինչպէս ապացուցուած է առաքելոց ու առաջին աշակերտաց վկայութեամբ Քրիստոսի յարութիւնը, որն որ ամէնէն գերազանց հրաշքն ու

Քրիստոնէական կրօնին հիմն է։ Հոս կը պատշաճի Եկեղեցւոյ մէկ չօր իրաւամբ ըսածը, թէ կամ աշխարհհիքս դարձը հրաշքներով եղած է, ուստի եւ է գործ Աստուծոյ. եւ կամ առանց հրաշքի եղած է, եւ այն իսկ է ամենամեծ հրաշք։

Ի զուր կրնան առարկել ոմանք թէ գտնուած են մարդիկ որ չեն տասամ՝ սած աւելի իրենց կեանքը զոհելու քան թէ իրենց սխալ ըմբռնած գաղափարէն ես կենալու։ Մարդ բնականապէս իր յատուկ դատաստանին սիրաշարած ըլլալով՝ կրմայ անսորդակյս այնպիսի չափազանց ինքնասիրութեան հանիլ, որ ուզէ աւելի կեանքը զոհել՝ քան թէ իր զգածումը Սակայն առաքելոց Քրիստոսի յարութեան վրայ տուած վկայութեան մէջ այսպիսի բան չկայ։

Հոս ինդիրը կարծեաց կամ գաղափարի վրայ չէ. այլ իրական եղած բանի վրայ է։ Յիսուս իրենց ըսած էր հաստատապէս որ պիտի մեռնի, ինչպէս իրօք աւ նաշին վրայ մեռաւ, եւ թէ եաբը իրենց պիտի երեւնայ։ Ուստի եթէ Յիսուս իր մահունիւն եաբը իր խստամար համեմատ իրենց երեւցած չըլլար եւ իրեն հետ կենակցած չըլլային, չէին կրնար տարակուսի որ զիրենք խարած է եւ ի զուր կը սպազմէնք իրմէ իւր օգնութիւնը, զորն որ

խոստացած էր այս կենաց մէջ՝ աշխարհէի հաւասառ դարձնելու համար, եւ անդիի աշխարհէ այն բարձրագոյն երանութիւնը որն որ իրենց նախագուշակած չարչարանացը վարձ պիտի ըլլար:

Այսպիսի պարագայից մէջ մոտածենք թէ կարելօ է այնպիսի՝ ուրիշներէն տարրեր՝ արտառոց բնութիւն ունեցող մէկը գտնուիլ, որ իրեն թշնամի իւր անձին, իւր կենաց զոհով՝ զինքն անանկ յայտնապիս խարող ստասացի մը ուղղնայ թեւ թիկունք ըլլալ եւ աչօք բացօք ինք զինք այնպիսի թշուառութեանց ու տանջանաց մատնել: Եթէ ասիկա մէկ հոգւոյ նկատմամբ իսկ անկարելի կ'երեւայ, չափա շատերուն նկատմամբ որչափ եւս: Կայ ասանկ արտառոց գաւառանութեան օրինակ մը մարդկային ազգին բոլվանդակ պատմութեան մէջ: Առաքեալը միաբրան կը հաստատեն որ յարուցեալ Քրիստոսէն հրաման առին աւետարանն ամէն ազգաց քարոզելու եւ տարածելու, եւ այս վկայութիւնն ընելու համար չտառամանեցան իրենք զիրենք ամէն տեսակ աշխատութեանց եւ տանջանաց տակ ձգելու:

Ասանկ հաստատ ու միակերպ միաբանութիւն իրենց ըստածին մէջ ինք իրմէ անբնդդիմանակ ապացոյց և իրենց ներքին համոզմանը եւ հետեւաբար

վկայած իրերնուն ճշմարտութեանը ինչու որ եթէ իրօք դժբիստոս յարուցեալ տեսած ըլլային եւ իրմէ զինքը բոլոր երկրի վրայ քարոզելու հրամանն առած չըլլային, կարելի բան չէր որ ամէնքը միաբանած յանձն առնուին նոյնափ վտանգներու հւ տառապանքներու, նաեւ մահուան իսկ դիմաց երթալ՝ անանկ մարդու մը պաշտօնը ծաւալիւու համար որ զիրենք այնպէս ցած կերպով խարած ըլլար: Բայց ալ աւելի այս մարդիկ ոչ միայն կը հաստատէին թէ հրաման առած են ի քրիստոնէ իր անունն ամէն ազգաց քարոզելու, հապա նաեւ իրենց քարոզութեան սկզբէն ի վեր յայտնապէս կ'ըսէին, թէ որչափ որ ալ հալածուին, չարչարուին ու սպանուին, նոյն հրամանը պիտի կատարուի եւ թէ քրիստոնի անուան ամենակարող զօրութեամբը, առանց իրիք երկրաւոր նպաստի կամ զօրութեան, աւետարանն ամէն ազգաց մէջ պիտի տարածուի, եւ թէ կուապաշտութեան աւերակաց վրայ պիտի շնուրին սեղաններ Աստուծոյ խրայէլի եւ անոր Միածին Որդւոյն, որ մարդ եղաւ ու խաչին վրայ մեռաւ, եւ թէ այս աստուծածոյին կրօնը, Հոգւոյն սրբոյ առբնթերակցութեամբը պաշտպանուած, միշտ պիտի տեսէ ու մնայ մինչեւ ի կատարած աշխարհի:

Անոր համար ով որ միտ դնէ առաքելոց վկայութեամբ նկարագիրներուն, այսինքն անոր հետ ընկերացած իրենց միահոգի միաբանութեան եւ հաստատութեան, ինչպէս նաեւ ամփէ թէ իրենց ու թէ բոլոր աշխարհի նկատմամբ յառաջ եկած արդիւնքներուն, որոնք իրենց ըսածներուն կատարելապէս կը համապատասխանեն, աւելի եւս կը համոզուի վերը ըսածներուս, թէ չկայ բան մը (Ա. Գ. բոց հօգեշունչ վկայութիւնն ի բաց կ'առնունք) որ ինչպիսի եւ իցէ դատաստանարանի առջեւ երբեք այնչափ ստուգութեամբ ապացուածը ըլլայ, ինչպէս առաքելոց ու առաջին աշակերտաց վկայութեամբը հաստատուած Քրիստոսի յարութիւնը:

Որչափ սաստիկ հալածուած ալ էին քրիստոնեայք, սակայն եւ այնպէս միշտ ուրախ զուարթ էին տառապանաց ու չարչարանաց մէջ, եւ անփօփոխ հեղութիւն ու սէր կը ցուցընէին իրենց հալածիչներուն, եւ երբեք կայսերաց եւ իշխանութեանց իրենց հաւատարմութիւնն ու հնազանդութիւնը պակաս չըրին. բանակներու մէջ կը ծառայէին եւ քաջ զինուոր էին, տուբերը հաւատարմութեամբ կը վճարէին, եւ իրենց ներեալ չէին համարեր ասնց մէջ խաբէութիւն ընել. կ'աղօթէին կայսերաց, թագաւորաց ու ամէն իշխանու-

թեանց գլուխ կեցողներուն համար, զանոնք իբրեւ զպաշտօնեայս Աստուծոյ նկատելով՝ ինչպէս որ ի Քրիստոսէ եւ յառաքելոց սորված էին ։

Ասանկ հալածանաց երկայն ու խիստ մրրիկներուն մէջ տեղէ տեղ տարածեցաւ առանց կենալու քրիստոնէական կրօնը, եւ Հռոմայցւոց ընդգրածակ տէրութենէն շատ անդին ալ անցաւ, որով Աստուծ ուղեց ցուցընել թէ չունէր պէտք մարդկային բազկի զանիկա գժոխուց ճգանցը գէմ պաշտպանելու, որոնք միաբանած էին զպին յաղթահարելու ։

Հռոմ. Գ:

2 Պիմիոս վերը յիշուած նամակին մէջ կը վկայէ որ քրիստոնէական կրօնն արդէն տարածուած էր ոչ միայն քաղաքներու, հազար նաեւ աւաններու եւ գեղերու մէջ. թէ ամէն հասակի, ամէն կարգի ու ամէն սեռի անձինք մէջը կացին, եւ թէ արգէն իրեն ատենը կը տեսնուէին հեթեանսց տաճարներն անմարդի եղած, իրենց հանդէաները դաղրած եւ զոհերն առանց գնողի: Աս ըսելէն եաբը կ'աւելցընէ թէ իր գործունէութեամբը չեթանուաթիւնը սկսաւ նորէն զօրանալ, եւ թէ, ինչպէս ինը կ'անուանէ, քրիստոնէից աւելորդպապալութիւնը քիւ ատենէն պիտի նուազի ու անհետը ըլլայ, նախկին պաշտաման տեղի տարով: Պիմիոսի մարդկային քաղաքագիտական խոհեմութեան կանոնաց վրայ հիմած այս գուշակութիւնը սուտ ելաւ գործ-

Հալածանաց երեք դարերէն ետքը հաճեցաւ Աստուած իր եկեղեցւոյն խաղաղութիւն տալ Մեծին կոստանդիանոսի կայսեր դարձովն ի հաւատս Քրիստոսի բայց հանգիստն երկայն չտեւեց : Արիսոսի ժանտաքեր հերետիկութիւնն ելաւ, որն որ կ'ուրանար զաստուածութիւն բանին ամենասուրբ Երրորդութեան երգորդ անձին, որ մեզի համար մարմին առաւ : Ասիկա ապականիչ նորաձեւութիւն մըն էր, ինչու որ հեթանոսաց քով իսկ ծանօթէ եր որ Ս. Յովհաննէս առաքեալ Քրիստոսի աստուածութիւնը սորվեցուցած էր, եւ թէ առաջին հաւատացեալք սովոր էին Քրիստոսի իշբեւ Աստուծոյ երգեր երգելու : Կոստանդիանուէն տրուած խաղաղութեամբ եղաւ կրցաւ Նիկայա քաղաքը առաջին տիեզերական ժողովքը գումարուին, որուն մէջ հրապարակական գարշանօք հերքուեցաւ արիանոսական նորաձեւութիւնը, եւ կաթողիկէ հաւատքը պա-

քով, ուր որ Քրիստոսի եւ առաքելոց կանխասացութիւնը, թէ Քրիստոնէութիւնն ըստ միշտ ախտի տեսէ, մարդկացին իրաց յեղափոխութեանց մէջ աւելի եւս հաստատուեցաւ, ինչու որ աստուածային անփոփոխութեանց վրաց յեցած է, որն որ մարդկային իրաց ընթացքէն ու մարդկային տեսութեան ամէն օրէնքներէն վեր է :

Հուեցաւ ու վաւերաբար հաստատուեցաւ : Կոստանդիոս՝ Մեծին կոստանդիանոսի որդին ու յաջորդը՝ Արքանասաց յայտնապէս նպաստեց, եւ հերետիկուսութիւնը ոչ սակաւ աճում ունեցաւ. սակայն եւ այնպէս մարդիկներէն նպաստ ու օգնութիւն գտնելով ալ ի վերջոյ ինկաւ, ինչպէս ամէն մարդկային գործ . ուր որ կաթողիկէ Ճշմարտութիւնն անփոփոխ յարատեւեց եկեղեցոյ մէջ :

Կոստանդոսի յաջորդեց Յուլիանոս, որ ուրացող անուանեցաւ : Ասիկա իւր փառասէր ու թեթեւամիտ բնութեամբ քրիստոնէական կրօնին ուրացաւ, որուն մէջ սնած էր, եւ ինք զինք հեթանոսաց աւելրոդապաշտութեանց ու պաշտամնաց տուաւ : Քրիստոնէութեան անագորյն թշնամի ելաւ եւ միջոց չձգեց որ չքանեցընէ զայն ձնչելու եւ չիջուցանելու համար : Արամութեամբ ու խարդախութեամբ անանկ մը ցուցուց որ կ'ուզէ անկողմակալութեամբ ազատութիւն տալ զանազան քրիստոնէական աղանդոց, որպէս զի քաջալերուին զիրար կործանելու պատրուակ ալ պակսեցաւ իրեն՝ ուղղափառաց արիւնը թափելու : Ինք գիտէր որ Երուսաղէմյա տաճարին աւերումը, հրէական պաշտաման բոլորովին դադրիլը եւ նոյն ժողովրդեան ցրութիլը կանխասացեալ էին իրեւ-

Նշանք Մեսիայի եկած ըլլալուն։ Տիտոս
եւ Աղրիանոս նոյն մարգարելութիւնը
գործադրած էին, առանց գիտնալու-
տաճարն աւերելով եւ Հրեայք ցրուե-
լով։ Յուլիանոս մոտածեց որ մէկ մի-
ջոց կը մնայ զայն սուտ հանելու եւ
մարգարելութեանց վրայ քրիստոնէից
ունեցած հաւատքը ցրելու. եւ այս
միջոցն էր տաճարը նորէն կանգնել.
Երկրիս ամէն կողմերէն Հրեայք կանչել
եւ չին օրինաց պաշտօնն ու զոյլ նո-
րէն հաստատել. Ասոր համար առ այս
գործ Երուսաղէմ Հրեայք և սաւրեց
ստիլոդական հրանաներ տալով կու-
սականերուն որ տէրութեան բոլոր
իշխանութեամբն ու միջոցներովը
նպաստաւոր ու օգնական ըլլան իրենց։
Այս վախճանաւ Ավեպիս իր մտերիմ
խորհրդակիցը խաւրեց, որ ամենայն
փութով իր միտքը գրած նպաստակին
գործադրութեանը հսկէ։ Ալ ցնձային
Հրեայք ու անհաւատալի եռանդեամբ
ձեռք զարկին գործքին. բան մը չէր
պակսեր այն գործքին փութով ի գլուխ
ելլելու համար պէտք եղածներէն, որուն
իրենք ալ ոչինչ նուազ քան զկայրն
ըսլը սրտանց կը բաղձային։ Սակայն
երբ Ավեպիս մեծ հոգացողութեամբ
ու փութով գործքը յառաջ կը մէկը,
հիմբուն ամէն կողմերէն ահրելի շա-
ռաջմանք հրեղէն գունդեր արձակուե-
լու սկսան, եւ ան ամենքը կ'այրէին

որոնք հետզինուէ գործելու կը մերձե-
նային, եւ վերջապէս մօս երթան ան-
կարելի եղաւ. անանկ որ կրակին յա-
մառութեան չդիմանալով՝ հարկադրե-
ցան սկսած գործքերնէն ետ կինայ։
Մարդկային պատմութեան մէջ աս
դէպքէն աւելի ստուգագոյն բան մը
չկայ։ Նոյնը կը պատմէ Ամիանոս
Մարկեղինոս հեթանոս պատմագիրը.
այր իմաստուն եւ ժամանակակից¹. Ա.
Գրեթե Կաղղանզացի կը յիշէ իր նոյն
Յուլիանոսի գէմ նոյն տարին գրած
մէկ ճառին մէջ. Ա. Յովհաննէս Ռո-
կերուան կը յիշէ Անտիոքի բոլոր ժո-
ղովրդեան առջեւ խօսած մէկ ճառին
մէջ. Ա. Ամբրոսիս իր առ թէողոս
կայոր գրած նամակին մէջ նոյն գէպքին
յիշատակութիւնը կ'ընէ իբրեւ աշխար-
հածանօթ բան։ Նոյն ինքն Յուլիանոս
Երուսաղէմայ տաճարին վրայ խորհր-
դածելով կը խոստովանի որ ինք ու զած
էր զայն վերականգնել։ Ան ատենէն
քեչ մը ետքը գրող Հրեայք կը յիշեն
նոյն ձեռնարկութիւնը, եւ անոր անե-
ցած անյաջող Ելքին պատճառն իրենց
մեղքերն են կ'ըսեն։

¹ Ամիանոս Մարկեղինոս, Գիրք ԽԱ.
ԳԼ. Ա:

Խորհրդածութիւնն պատմուածնեն-
րուն բովանդակութեան վրայ:

Քրիստոնեան առաջարկացն ըլլաւան
այն ողոյացները, որոնք առջևանի եղան
ամէնն աշխատուոր առաջարկացնելի էրե-
րեն ու հետեւն:

Առջեւգ դրած իրերուս շարքին մէջ
կրնաս նկատել, որդեակ, որ ինչ կարդ
բռնած է աստուածային նախախնամու-
թիւնը՝ աշխարհքիս սկիզբէն ի վեր բո-
լոր տիեզերաց վիճակի այնչափ անգամ
փոփոխող յեղափոխութեանց ու խառ-
նակութեանց մէջ՝ իր կրօնը կենդանի
ու հաստատուն պահելու համար, ազատ
կցուցանելով զանիկա այն օրէնքէն,
որն որ ամէն մարդկային կարգադրու-
թեանց հասարակ է, որոնք ի բնէ են-
թակայ են ամէն բան այլայլող ու
սպառող ժամանակին փոփոխմանցը։
Արդ հիմա կ'ուղեմ որ նայուածքդ
յետս դարձնելով միտ դնեն քանի մը
նշանաւոր իրաց, որոնք ընդհանրապէս
ամէնէն իրեւ ամենաստոյդ ճանչցուած
են, եւ կը տեսնես թէ անոնցմէ յառաջ
կու գայ ապացոյց մը, որն որ որչափ
պարզ է այնչափ ակներեւ կը ցուցընէ
թէ քրիստոնէական կրօնին զարգացման
ու հաստատութեան համար բարձրա-
գոյն աստուածային զօրութիւն մը գոր-
ծած է։

Ան ստոյգ է, որ շուրջ տասն'ութը
դար յառաջ Յիսուս Քրիստոս այն
սուրբ կրօնին հեղինակն ապրեցաւ ու
մեռաւ ի Հրէաստան, որն որ գրեթէ
ամէն ուրիշ ազգերէ անարգուած ու
փոքրիկ գաւառ մըն էր։

Ան ստոյգ է, որ նոյն ժամանակը
ըստր մացած աշխարհք կապաշտու-
թեան աւելյորդապաշտութեանց մէջ
կը թափառէր, եւ թէ Խորայէի Աս-
տուածն անծանօթ էր ի հեթանոսս
եւ տեղ մը պաշտօն չունէր։

Ան ստոյգ է, որ մի եւ նոյն ատեն
Հրեայք Գրքեր ունէին, զորոնք իրեւն
հին ու աստուածային կը յարդէին,
եւ օրոնց մէջ նախագուշակուած էր
Մեսիայի գայուսար, որն որ Հրէաս-
տան պիտի ծնանէր ու որուն ձեռքին
Խորայէի Աստուածը բոլոր երկրիս վրայ
պիտի ծանցուէր ու պաշտուէր։

Ամենաստոյգ է թէ աս էր Հրէից
հաւատքը եւ թէ իրենց Գրոցը վատա-
հանալով՝ նոյն ժամանակները Մեսիայի
կը սպասէին։

Այս երկու ինքիրմէ յայսնի ու լու-
սաւոր եւ յայսնապէս նախագուշակուած
իրաց գործադրութիւնը լաւական է աս-
տուածաշունչ Գրոց իրօք աստուածային
ու վաւերական բըսալ ապացուցաներու։
Եւ մենք հոս երկայնութենէ խորշելու
համար զանց կ'առնունք այն մասնական
ապացոյները յառաջ բերելու, զորոնք

Յիսուս կու զայ եւ կ'աւետէ թէ
ինքն է Ս. Գրոց մէջ խոստացուած
ՄԵԽԱՆԻ:

Ապացուցանելու համար թէ իրօք
ինքն էր ՄԵԽԱՆ (ի բաց թողլով ու-
րիշ ամենաստոյդ ապացոյցները) պէտք
էր որ իրեն ձեռքով, որ աղքատու-
թեամբ ապրեցաւ ու խաչին վրայ մե-
ռաւ, իսրայէլ Աստուծոյն պաշտօնն
ամէն ազգաց մէջ ատրածուէր:

Եւ զայս ինք խոստացաւ ու գոր-
ծադրեց. եւ միտ դիր ինչպէս. ստորին
ժողովրդէն քանի մը աշակերտ ընտրե-
լով՝ հրամայեց իրենց որ իրթան բոլոր
աշխարհք Աւետարանը քարոզեն², ծա-
նուցանելով թէ պիտի յաղթեն Հրէից
Աստուծուածը իրեւե մինակ Աստուծու-
ածնանալու ընդդիմութեանց՝ զօր պիտի
յարուցանեն հեթանոսք, եւ զանոնք
անոր օրինաց պիտի ենթարկեն, եւ
խոստանալով իրենց հալածմունք, իւր
օգնութիւնը եւ յաղթութիւն:

անկէ կընայինք հետեւցընել. եւ այս ըստ
րանից Ս. Օգոստինոսի. Գիրք. 12. Յա-
ղագս քաղ. Աստուծոյ. Հաւաստարձու-
թիւն Գրոց սրբոց յիրաւ եւ յարժանի
ունի զգարմանալի ճոխութիւն ի վերայ
երկիր եւ յամենայն ազգս, զորոց ասացն
յառաջադոյն՝ թէ հաւաստալոց են ի նա,
ճշմարիտ աստուծական կանխատեսու-
թեամբ ասաց:

¹ Յովհ. Դ. 26:

² Մատթ. Դ. 28.

Հրամանը տրուեցաւ եւ հրամանը
կատարուեցաւ. Ամէն կողմ՝ զլւետա-
րանը քարովեցին առաքեալք եւ քիչ
ատենուածն մէջ ամէն կողմ՝ իսրայէլի
Աստուծուածն ու անոր՝ խաչի վրայ մեռ-
նող Որդին գՅիսուս պաշտողներու
ամբողջ եկեղեցիներ կազմուեցան:

Երեւակայէ, որդեակ, որ հիմա ստո-
րին ժողովրդեան մէջէն, գիտութեանց
անտեղեակ ու մարդկային օգնութենէն
զուրկ տասուերկու հոգի ուղենան եր-
կրիս ամէն կողմը նոր կրօն մը մուծա-
նել, առաջարկելով որ կախաղանի
վրայ մեռած մէկ մարդ մը իրեւե Աս-
տուծած պաշտեն. ամենաստոյդ է որ
այսպիսի ձեռնարկութիւն մը ամե-
նայն իրաւամբ՝ զուր, յիմարական ու
անկարելի կը գատուի:

Սակայն առաքելոց գործքն ասկէ գիւ-
րագոյն բան չէր: Ան ատեն աշխարհք
հիմակուան ատենէն աւելի կոշտ չէր,
փաւաւուրութիւն ու չքնաղ չքեղութիւն ու
փափկութիւն կը տիրէին Հռոմայե-
ցոց տէրութեան տակ եղած նահանգ-
ները՝ խաղերու, թատրներու, խնջոյք-
ներու եւ ամէն տեսակ զուարձութեանց
մէջ, որոնց ընկերացած էր արձակերա-
սանակ բարայից գեղծումը: Գրագիտա-
կան կրթութիւնը շատ տարածուած
էր, փիլիսոփայից բազմաթիւ գպրոցներ
կային, եւ տիրող փիլիսոփայութիւնն
առաւելապէս քրիստոնէկութեան վար-

գապետութեանց եւ բարոյականին կը հակառակէր: Սակայն եւ այնէս տասուերկու խեղճ ձկնորսք իրենց վարդապետին հրամանին ու անտեսանելի առընթերակացութեանը վրայ յեցած՝ գլուխի հանեցին գործք մը, որն որ մարդկօրէն անանկ անկարելի էր նոյն ատեն, ինչպէս անկարելի է այսօր եթէ տասուերկու ձկնորսք փորձեն այսպիսի յեղափոխութիւն մ'ընել աշխարհքին վրայ:

Մեսիայի գալստենէն ետքը հին զոհը պիտի դադրէր, Հրէից ազգը պիտի ցրուէր ու տաճարը պիտի աւերէր: Յիսուս ըստ կանխաւ թէ այս ամենայն պիտի ըլլայ նոյն ատենուան սերունդը գեռ չափառած: Յայտնի է որ առաքեալք զօրութիւն չունեն Երուսաղէմի տաճարը կործանելու եւ ոչ ալ զշրեայս բնաջնջ ընկելու: Հռոմայցիք եկան յառաջ քան նոյն սերընդեան սպառիլը, պաշարեցին զերուսաղէմ, ինչպէս որ Յիսուս ըսած էր, տաճարն աւերէցին եւ զշրեայս ցրութիւն:

Քար քարի վրայ պիտի չմնար նոյն տաճարէն: Յիսուս այսպէս ըսած էր: Կայսր մը փորձեց զայն վերականգնել. ասանկ կայսեր մը համար դիւրին գործք մը, որուն այնչափ սաստիկ կը բաղձար քրիստոսի պատգամը սուտ հանելու համար, չկրցաւ յաջողիլ:

Մտածէ, որդեւակ, աս իրերը: Խեղճ ձկնորսներու ձեռքով հեթանոսաց առ Աստուածն Հրէից դարձը՝ մարդկօրէն անհնարաւոր գործք մըն էր: Յիսուս զայն կը հրամայէ ու կ'ապահովցընէ որ պիտի ըլլայ, եւ կ'ըլլայ: Յիսուս կանխաւ կը զրուցէ Հրէից ցրութիւն, եւ Հրեայք կը ցրուին: Կանխաւ կ'ըսէ թէ Երուսաղէմայ տաճարին մէջ քար քարի վրայ պիտի չմնայ, եւ տաճարն աւերակ կ'ըլլայ: Կայսր մը կը փորձէ զայն վերականգնել, եւ հիմերէն հրեղէն գննէր Ելեւով՝ ձեռնարկութիւնն ընդունայն կ'ընեն:

Քրիստոսի ծննդենէն յառաջ Հրէից քով եղած Գրքերը, ինչպէս այսօրուան օրս Հրէից մէջ անսնց պահպանութիւնը կը հաւատարմացուցանէ, կը կանխադուշակէին թէ ասոնք են Մեսիայի նշանները Այս նշանները ի Յիսուս եւ միայն ի Յիսուս կուգան կը միաբանին: Նովաւ եւ ի նմակատարուեցան մարդարէութիւնները. եւ զանոնք կատարելու համար ինք միայն իր խօսքին զօրութեամբը մարդկօրէն գլուխ հանեն անկարելի եղող գործքը գործեց: Ասկէ աւելի ինչ համոցիք պատճառ կնայ ուզուիլ ապացուցանելու համար թէ ինքն է ծշմարտապէս Հրէից Ա. Գրոց մէջ խսոսացուած Մեսիան, որով բոլոր ազգերը պիտի օրհնուէին, կամ խորայէլ Աս-

տութեյն գիտութեան եւ պաշտամանը պիտի կանչուէին, ու անոր մեծվայել-չութիւնը բոլոր երկիրը պիտի լըցընէր: Ուրեմն եթէ այնպէս է, չիկնար ուրացուիլ որ Յուլիանոսի ժամանակը, երբ Քրիստոսի խօսքերուն իրականութիւնն անանկ յայտնի ու լուսաւոր ապացոյց մը ստացաւ, առաքեանէրուն եւ իրենց յաջորդներուն ձեռքով ըսոր աշխարհք տարածուած քրիստոնէական կրօնը աստուածային անանկ գործի մը ըսոր նկարագիրները պահած ըլլայ, զոյն որ Աստուած ուզեց եւ ըրաւ, հաստատեց, պահպանեց ու պաշտպանեց իր աստուածային նախախնամութեան մասնաւոր ու ակներեւ նպաստաւորութեամբ:

Յիշունէ Քրիստոսէ հինաժ ու առաջեւ-
ներէն ու իրենց յալբրութեն մինչեւ մը
օրերը բարձրած էին ինչուղան հեծ եւ ը-
տիստունեաւուն իօնէ:

Արդ այս աստուածային կրօնը Յուլիանոսին ժամանակը կար՝ քրիստոսին հիմնած ու առաքեանէրուն եւ իրենց յաջորդներուն ձեռքով մինչեւ մը օրերը տարածուած կաթողիկէ սուրբ եկեղեցւոյ մէջ, եւ ոչ Արիոսեան կամ ուրիշ անոր նման աղանդոց մէջ, որոնք վերջն ելան, որոնց անունն իսկ յայտնի է թէ ովլ է այդ նորաձեւութեանց

հեղինակը, եւ որոնք զանազան փափոխութիւններէ ետեւ գագրեցան:

Այն եկեղեցին, որն որ ճանցուած էր ամէն կողմը ընդ անուամբ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, հիմնեալ ի Քրիստոսէ եւ անոր զօրութեամբը պահպանեալ մինչեւ Յուլիանոսի ատենուան այն հրաշալի գէպքը, նոյն այն եկեղեցին է, որն որ Յուլիանոսի ատենէն ետեւ ալ շարունակեց երեւելի եղանակաւ մինչեւ մը օրերը, անփոփոխ պահէրով նոյն անունը, նոյն վարդապետութիւնն ու նոյն նկարագիրները:

Անունն ակներեւ մի եւ նոյնն է, եւ այս անուան շարունակութիւնը իր գոյութեանը շարունակութիւնը կը ցուցընէ, ուրիշ եւ ոչ մէկ աղանդ մը կրօած ըլլայով կաթողիկէ եկեղեցի անունը ստանալ. եւ այս անունը յարատեւաբար ամէնքը տուին անոր մինակ, զոյն որ տեսան թէ աշխարհքին ամէն կողմը տարածուած է:

Վարդապետութիւնը մի եւ նոյնն է, նոյն առաքելական ու Նիկիական հանգանակը, նոյն խորհուրդները, նոյն պատարագը, նոյն քահանայութիւնը զատեալ պարզ հաւատացելոց վիճակն, նորին յաջորդութիւնը սուրբ Կարգի միջցաւ զոր առաքեալք կու տային, զօր օրինակ Ս. Պօղոս Տիմոթէոսին, եւ ասիկա ալ իրեւ ետքը եկողներուն ու ասանկ յաջորդաբար. Խորհրդոց
2**

մատակարարութիւնը, սորվեցընելու
պաշտօնը, իշխանութիւն արձակելոյ
եւ կապելոյ զմեղս, հաւատոյ տարա-
ձայնութեանց մէջ որոշում բնելու
իշխանութիւնը, Հռոմայ քահանայա-
պետին նախագահութիւնը, քահա-
նայապետական դասաւորութիւնը, յե-
պիսկոպոսս, ի քահանայս եւ ի սար-
կաւագս եւ խորանին ծառայող ուրիշ
պաշտօնեայս, սուրբերու դիմել, զոր
իրբեւ բարեպաշտական եւ օգտակար
կը հաւատանք, նոյնպէս իրենց մա-
սունքներուն եւ նուիրական պատկեր-
ներուն բարեպաշտ եւ օգտակար պաշ-
տօնը, հանգուցելոց համար աղօթքը.
այս ամենայն կը հաւատային Յուլիա-
նոսի ատեն եւ այս ամենայն կը պահուի
մեր օրերը կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ:

Եթէ դու միշտ հասուառուն հասայ-
ք Քրիստոսի իօնին եածուն նկարութիւնները:

Կարագիրները մի եւ նոյն են: Եկե-
ղեցին, ինչպէս կը ի սկզբանէ, անանկ
ալ է ամէն ատեն՝ Մի, Յուլի, Կաթո-
ղիկէ եւ Առաքելական:

Ա. Քրիստոսի եկեղեցին մի է:

Մի է եկեղեցին, վասն զի իր վար-
դապետութիւնը մի է, եւ ամէն մաս-
նաւոր եկեղեցիները Պետրոսի աթո-
ռոյն հետ ի միութեան են: Վարդա-
պետութեան միութիւնը Քրիստոսի ե-

կեղեցւոյն էական նկարագիրն է: Եկե-
ղեցին ըլլալով աւանդապահ վարդապե-
տութեան Քրիստոսի, պէտք է որ մէկ
ու անփոփոխ ըլլայ, վասնզի Քրիստոսի
վարդապետութիւնը մէկ է եւ չիկնար
փոփոխիլ: Քրիստոս անիկա իր առա-
քելոցը յանձնեց, որ իրենք ու իրենց
յաջորդները տարածեն բոլոր աշխարհք
մինչեւ աշխարհքիս վերջը: Յուլիանո-
սի ժամանակ Աստուած հաճեցաւ մե-
ծանշան հրաշքով մը ցուցընել: թէ
ինչպէս որ խոստացած էր՝ գժողոքին
դուներն իրեն եկեղեցին պիտի չկարե-
նան յաղթահարել: Նոյն խոստման
զօրութեամբ վարդապետութեան աւ-
անդն անփոփոխ պիտի մնայ ամէն ա-
տեն եկեղեցւոյ մէջ: Խրօք ալ չիկնար
վարդապետութիւն մը գտնուիլ, որուն
պիտօք կը հաւատացուի, եւ Յուլիանո-
սի ատեն ծանօթ եղած չըլլայ, եւ ոչ
ալ վարդապետութիւն մը կրնայ զբո-
նուիլ զորն որ Յուլիանոսի ատեն
գաւանած ըլլան ու մեր օրերը չդաւ-
անինք:

Բ. Քրիստոսի եկեղեցին կաթողիկէ է:

Այս եկեղեցին՝ կաթողիկէ, այսինքն՝
համաշխարհական կամ տիեզերական է
եւ մշտնջնաւոր: Յուլիանոսի ատենը
եւ անկէ ալ շատ յառաջ՝ տարածուած
էր բոլոր արեւելք եւ արեւմուտք Հռո-
պէական տէրութեան մէջ եւ անկէ

գուրսու Եւ այսօր ալ երկրիս ամէն կողմերը տարածուած է: Կաթողիկէ եկեղեցին չէ մինակ այն թագաւորութեանց Եւ այն ազգաց մէջ, որոնք իրաւամբ կը պարծին զայն դաւանելու Եւ հրապարակաւ անոր պատիւ կ'ընեն, հապա է միանդամայն անհաւատից երկիրները, ուր կը ստանայ Եւ կը ծնանի որդիս Աստուծոյ: Կը գտնուին կաթողիկէականք Տաճկաստին, Հնդկաստան ու Ավրիկէի Եւ Ամերիկայի ամէնէն հեռաւոր վայրերը, միւնչոյն հաւատքի կապով ու միեւնցն խորհրդոց հալորդութեամբ իրարու հետ միացեալ:

Գ. Քրիստոսի եկեղեցին առաքելական է:

Աս եկեղեցին առաքելական է, վասն զի առաքելոց¹ հիման վրայ հիմանած է², վասն զի աւանդապահ է, ինչպէս ըսկիք, առաքելոցմէ իրեն յանձնուած վարդապետութեան, վասն զի խորհուրդները մատակարարելու առաքելական պաշտօնը սուրբ Կարդի միջոցաւ եկեղեցւոյ մէջ տարածուեցաւ, որով

¹ Եփես. Բ:

² Ասկէ ապացոյց կ'առնու Ս. Յերոնիմոս՝ Տշմարիս վարդապետութիւնը սուրականանելու, ցուցընելով որ պէտք է այն եկեղեցւոյն հետեւիլ, որն որ յառաքելոց հիման է ու մինչեւ այս օրս կը տեւէ:

Հովիւներու յաջորդութիւնը՝ առանց ընդմիջահատելու շարունակուեցաւ: Այս յաջորդութիւնն ակներեւ է Հռոմայ Քահանայապետաց մէջ: Ասոր կը վկայէ Ս. Իրենէոս մինչեւ Ս. Եղեւթերիոս Քահանայապետ, ետքը Ս. Օգոստինոս, որ հինգերորդ գարուն մէջ կ'ապրէր, ու իր անխախտ եկեղեցւոյ յարաց ըլլայուն պատճառները համրած ատեն, անոնցմէ մէկն ալ Քահանայապետաց Ս. Պետրոսէն ետքը, անլնդհաստ յաջորդութիւնը կ'անուանէ, որուն յանձնեց Քիմստոս իր հօտը արածելու հոգը: Ասանկ հռչակաւորն Պասիւէ, անցեալ դարուն մէջ իր Տիեզերական պատճութեան ձառին մէջ կը ցուցընէ թէ որչափ միիթարութիւն է որդւոցն Աստուծոյ, Եւ միւնչոյն ատեն ինչպիսի ապացոյց Տշմարտութեան, տեսնեն որ իննովկենտիոս Ժ. Էն սկսելով, որն որ ան ատեն եկեղեցւոյ առաջն աթոռը կը նստէր, աստիճան աստիճան որ ելենք՝ առանց ընդհատութեան Ս. Պետրոսին կը հասնինք, զորն որ Յիսուս Քրիստոս առաքելոց իշխան կացոյց Եւ անկէ անդին հին օրինաց Քահանայապետներն առնելով, կը հասնինք մինչեւ Ահարոնի Եւ Մովսիսի Եւ անկէ նահապետներուն Եւ մինչեւ աշխարհքիս սկիզբը: Ուստի եթէ Քրրկութեան վերաբերող բաներու մէջ մարդկային միաքը, որ այնչափ յող-

դողդութեան ենթակայ է, պէտք ունի
ապահովութիւն մը ունենալու եւ
ապահով իշխանութենէ մը կառավա-
րուելու, ինչ մեծագոյն իշխանութիւն
կրնայ փնտուուիլ քան զիշխանութիւն
կաթողիկէ եկեղեցնոյ, որն որ բոլոր
անցած գարերուն ու մարդկային ազ-
գին հին աւանդութեանց իշխանու-
թիւնն ու ճոխութիւնը անդասին իր
առաջին սկիզբէն յինքեան կը միացընէ:

Գ. Քրիստոսի եկեղեցին սուրբ է:

Կաթողիկէ եկեղեցին սուրբ է: Ասի-
կա մեծ առաւելութիւն մըն է, որն որ
իրէն մինակ կը պատկանի, եւ եթէ
աղէկ նպատի, բաւական է զամէնքն հա-
մոզիու որ աստուածային է:

Եկեղեցին սուրբ է, վասն զի սուրբ է
իր գլուխը Յիսուս Քրիստոս, աղքիւր
ամենայն սրբութեան, որն որ կը թա-
գաւորէ ու կը կառավարէ զայն Հո-
գւոյն սրբոյ գործակցութեամբ:

Սուրբ է, վասն զի իր թէ վարդա-
պետութեան ու թէ բարոյից մէջ
սովորեցուցածը սրբութիւն կը չնչէ:
Վարդապետութեան մէջ ամէն սովորե-
ցուցածը ներքին, յարաբերութիւն ունի
ընդ ժանօթութեան եւ ընդ պաշտա-
ման միոյն Աստուծոյ, որն որ ամէն բա-
նի սկիզբ, ամենայլ ու ամէնիմաստ
ինամատար, եւ մարդուն վերջին վախ-
ձանն ու բարձրագոյն երանութիւնն

է: Ես յն վարդապետութիւնն ունի յին-
քեան զջմարտութիւնը, որն որ էա-
կան է կրօնին, եւ որն որ որովհետեւ
երբեք այնչափ բացայայտ չէր յայտ-
նուած ու չէր բարողուած, ինչպէս
քրիստոնէութեան մէջ պարունակու-
ած ու կատարելագործուած աստուա-
ծային օրինաց մէջ, կ'ապացուցանէ որ
մինակ ասոր կը պատկանի այդ Ճշմարիտ
կրօնի նկարագիրը:

Իր պատուիրաններուն եւ բարոյա-
կանին մէջ ամէն բան ի բացարձակ
սէր առ Աստուած կը հայի, ասոր են-
թարկելով առ արարածս սէրն. կը սոր-
վեցընէ մարդուն ամէն պարտքելն առ
Աստուած, առ իւր անձը եւ առ ըն-
կերը, առանց մալրութիւն մը ի մէջ
խառնելու:

Միտ գիր, որ բարոյական Ճշմար-
տութեանց բովանդակութիւնը՝ առանց
մոլրութեան մը տեղի տալու, մարդ-
կային բանաւորութեան կարողութե-
նէն վեր բան է, ինչու որ այս վերջինը,
մերժ մէկ բանի մէջ, մերժ մէկալ բա-
նի մէջ մոլրելու ենթակայ է, ինչպէս
որ ամէն գարերու փորձառութիւնը կը
ցուցընէ: Կը տեսնենք թէ այն փիլիսո-
փանէրէն, պղատոնականներէն, սկեպ-
տիկեաններէն, պերիպատետիկեաննե-
րէն հնարուած բարոյական գրութիւն-
ները, թէպէտ շատ բանի մէջ պանչելի
կանոններ ալ կու տան, բայց ուրիշ

բաներու մէջ ամենածանր մոլորու-
թեանց մէջ ինկած են:

Ասկէ զատ աւետարանական բարոյ-
ականն ամէնէն բարձրագոյն ու ամէ-
նէն հաճոյական շարժառիթները յա-
ռաջ կը բերէ, մազի առաքինութեան
ուր ու մոլութենէ զզուում բերելու
համար. ինչու որ կը ցուցընէ մեզի թէ
առաքինութեան վարձը Ալստուած
իսկ է, որն որ է աղբիւր ամէնէն մեծ
երջանկութեան, որուն մարդ կարենայ
բաղձալ. եւ այս էական է լստ ին-
քեան եւ կը պակսի փիլիսոփայութեան
ամէն տեսակ դրութիւններուն, որոնք
երբեք չիրցան ճամբայ գտնել առա-
քինութիւնն այն երանութեան հետ
միարաներու, որուն մարդ ամէն բանէ
վիր ու անյաղթելի կերպով կը փա-
փաքի:

Եկեղեցին սուրբ է, վասն զի իր
վարդապետութեանը սրբութեան հետ,
իբրեւ Հոգւոյն սրբոյ չնորհացը պտուղ,
ընկերացած է նաեւ Հոգիները դարձը-
նելու եւ զաններ սրբութեան բերելու
արտաքոյ կարգի ազդեցութիւնը: Այս
ազդեցութիւնը կը տեսնենք հրաշալի
կերպով՝ հեթանոսութենէն քրիստո-
նէական կրօնին առաջին դարձողներուն
մէջ, երբ ամէն սեռի, ամէն հասակի ու
ամէն վիճակի առաջին հաւատացելոց
կենաց անմեղութիւնն, ընկերութիւնն
ու չարչարանաց մէջ հաստա-

տութիւնը կը նկատենք: Կը տեսնենք
զայն ազդեցութիւնը այն վերանորո-
գութեան մէջ, զորն որ յառաջ բե-
րաւ, երբ աշխարհքին մէջ ամէն կողմ
տարածուած ու հնացած չար ու ապա-
կանեալ բարոյականութիւնը՝ իբրեւ
ընական օրինաց հակառակ բան՝ ար-
մատաքի խլեց վերցուց: Այսպիսի էին
մարդկային կենաց գարշելի զոհերը, զոր
սովորեալ էին ընել թէ մոլեզին ու թէ
կրթեալ ազգերը, զորոնք թէ ասնց
ու թէ աննաց քով չնջեց վերցուց
քրիստոնէութիւնը: Այսպիսի էին
մենամարտկաց անգութ տեսարանները,
որոնց մէջ ամէն տեսակ մարդիկ,
տղաք ու կանայք իրենց անզգայ հե-
տաքրքրութիւնը կը յագեցընէին եւ
կը զուարձանային մարդու արեւան հե-
ղեղը տեսնելով: Այսպիսի էր տղաք
սպաններու կամ ստոյգ մահուան
վտանգի մէջ զնելու սովորութիւնը,
որն որ ատեն մը ընդհանուր էր, եւ
զոր կոնֆուկիսի փիլիսոփայութիւնը
չխափանեց Զինաց մեծատարած ու
ազգմամարդ կայսրութեան մէջ:

Կը տեսնենք զայն ազդեցութիւնը
ընկերսիրութեան գիւցազնական հոգ-
ւոյն մէջ, որ ամէն ատեն կաթողիկէ
եկեղեցւոյ մէջ տիրեց եւ այնչափ սուրբ
անձինք յառաջ բերաւ, որոնք յարա-
տեւութեամբ կենաց ամէն զիւրու-
թիւնն ու չարչարանաց մէջ հաստա-

ու չարշարանք կրեցին իրենց ընկերներուն հոգեւոր ու նաեւ ժամանակաւոր յարեաց համար: Բաւականը լլայ իշել սրբոյն կարուսի Միանքաղքին մէջ տիրող ժանտախտի ժամանակ ամէնէն աղքատ ու ողորմելի մարդիկներուն ըրած հոգեւոր ու մարմաւոր օգնութիւնը: Ասոնք տեսնողը հարկ է որ համոզուի թէ ասանկ, առանց մարդկային վարձք մը ընդունելու յստ ունենալու, առ հասարակ կաթողիկէ եկեղեցւոյ սուրբերուն ըրած զոյերը, նոյն եկեղեցին դուրս ուրիշ տեղ չեն տեսնուիր:

Կաթողիկէ եկեղեցին սուրբ է, վասն զի ինք միսակ ունի իշխանութիւն թողայ զմեղս: Աս իշխանութիւնը Յիսուսէ Քրիստոսէ առաքելոց անցաւ ու անոնցմէ ալ իրենց յաջորդներուն: Արդէն տեսանք որ առաքելական այն պաշտաման յաջորդութիւնը, որուն հետ միացած է մեղաց թողութիւն տալու իշխանութիւնը, առաքելոցմէ ի գործ գրուած սուրբ կարգի արարողութեամբ շարունակուեցաւ. չիրցաւ անցնիլ կամ հազորդել այն հերձեալ աղանդներուն, որոնց քով ալդ յաջորդութիւնն ընդհատեցաւ: Անոր համար մեղաւոր մարդք չիկրնար սրբութեան հասնիլ եթէ ոչ մեղաց թողութեան նպաստով, եւ այս նպաստն ալ չիկրնար

ընդունիլ անիկա, որն որ եկեղեցիէն դուրս է ու անոր իշխանութիւնը չի-ձաննար ու չ'ուղեր ինք զինք այն իշխանութեան ենթարկել, զորն որ ինք քրիստոս այս լախճանաւ հաստատեց:

Եկեղեցին սուրբ է, վասն զի Աստուած կը բարեհաճի ատեն ատեն ի նմա շնորհքներով եւ հրաշքներով իր ծառայից սրբութիւնը յայտնելու. եւ այս հրաշքներէն շատերն այնպէս վաւերական կերպով անըստգտանելի վկաներէ հաստատուած են, որ ամենեւին տեղի չկայ տարակուսելու:

Այս ամէն նկարագիրներէն յառաջ կու գայ ուրիշ պայծառ ու նշանաւոր նկարագիր մըն ար, որուն համար Յիսուսի Քրիստոսուի եկեղեցին կըսուի եւ է երեւելի իբրեւ քաղաք որ ի վերայ մերին կայցէ, առ որ պիտի գիմէին ամենայն ազգք: Ասանկ ուզեց Աստուած որ իր եկեղեցին ակներեւ ու յայտնի ըլլայ բոլոր երկրիս եւ այն-

¹ Առ այս կ'աւելըրնենք որ եկեղեցին միսակ ունի զոհի օրինաւոր պաշտօնը, եւ է ի նմա խորհրդոց քրիստու գործածութիւնը, որոնց ձեռքով, իբրև աստուածային նորից աղդուց աղդու միջոցներով, կը կատարէ ի մեզ Աստուած գլուխրիս սրբութիւն. անանկ որ այն ամէնին որ ձշարտապէս սուրբ են, այս եկեղեցիէն դուրս չեն կրնար գտնուիլ: Քրիստ. Տրէտ. ժուլ:

պիսի նշաններով որոշ, որ ամէն տեսակ մարդկի, գիտունք եւ անգետք, կարենան տեսնել ու ճանչնալ եւ զանապաննել զայն ի սուտ կրօնից, որոնք ի կորուստ կը տանին :

Թէ Գոյն իշխողին ողբաժուռը իշխոյ ի հաստութիւն վրայ կարուհ ողբէլ, թէ ուրիշ ողբնչը պէտք էն էրիքոյիւ եւ անկարուհ ըլլուն նոյն իսէ էրևաց դաշտանք իշխոնք զարութեալ:

Հոս ինքիրմէ առջեւնիս կ'ելլէ խորհրդածութիւն մը, որ մեծ մտադրութեան արժանի է. եւ է որ վերը ի մէջ բերուած նկարագիրներու միաբանութենէն ի նպաստ կաթողիկէ եկեղեցւոյ անանկ զօրաւոր ու անանկ համոզիչ ապացոյց յառաջ կու գայ իրեն հաւատալիութեանը, որ ինչպիսի եւ իցէ չափաւորապէս ուսեալ կաթողիկէ ուղղափառը չիկնար անգիտանալ, թէ մարդկային ամենաստոյգ ու աներկբայցի իրաց մէջ իսկ՝ անոր հաւասար ստուգութեան հիմ ունեցող բան չկայ: Նոյն հաւատացեալը գիտէ թէ իր քահանային սորվեցուցած վարդապետութիւնն անոր յատուկ ծնունդը չէ, այլ նոյն վարդապետութիւնը կը սովորեցուի՝ բոլոր աշխարհքիս վրայ երեւելի գիսոյ մը տակ միացած ամէն եկեղեցներու մէջ. գիտէ որ նոյն եկեղեցւոյ հովիւներն իրենց:

Նախնիներէն առած են զայն եւ թէ այս հովիւներն իրարու յաջորդած են, անանկ որ աստիճանաբար մինչեւ առաքեալները կը հասնին: Ասանկով կաթողիկէ ուղղափառը (վերը ըսուած նշաններն զատ) ունի իր կողմը բոլոր կաթողիկէ կան եկեղեցեաց ձնիութիւնը, որոնց մէջ երեւելի գիսու տակ կը միաբանին մի եւ նոյն անընդհատ հովիւներու շարքով մը առաքեալներէն եկած վարդապետութեան վրայ: Արդարիւ մարդկային իրաց մէջ աւելի կամ ասոր հաւասար ձնիութիւն մը չիկնար ըլլալ, ո՞ հաւատացածը ստուգապէս ու աներկբայցէս հաւատարմացընէ:

Ասոր ներհակ ամէն ուրիշ կրօնները ոչ միայն շատ հետու են այն նկարագիրներու միաբանութենէն, որոնք ամէնքն ալ էական են ճշմարիտ կրօնի, հապա նաեւ ունին իրենց մէջ վլրենք խորտակիչ սկիզբ մը, որն որ կամ առջին նայուածքով կը տեսնուի եւ կամ հետն անանկ պատճառներ կը կրէ, որ այն կրօններէն մէկը գաւանովէ, քիչ մը խորհիլ որ ուզէ, հարկաւ կը ստիպուի տարակուսելու:

Մողար կրօններու վրայ :

Առաջը կրօններն են՝ Կռապաշտութիւն, Հրեռութիւն, Յունաց եկեղեցի, որ կ'ըսուի հերձուածող, եւ հին ունոր աղանդք հերետիկոսաց:

Կռապաշտութիւն :

Կռապաշտութեան մոլորութեան հասու ըլլալու համար բաւական էր ամենապարզ խորհրդածութիւն մը: Հեթանոսութեան խոր խաւարին մէջ ընաւորութեան բնական մէկ լոյսը պահուած էր, որն որ կը ցուցընէր մարդկան վրայ բարձրագոյն տիրող մը յերկինս, որն որ ամէն բան կը տեսնէ, ամէն բան իմաստութեամբ կը տրամադրէ ու կը դատէ: Այս բանաւորութեան լոյսը հեթանոսաց քով ըստրովին մարած չէր, ինչպէս իրենց գրուածոց մէջ մնացած քանի մը ապացոյցներէն յայտնի է: Արդ ճշմարիտ կրօնին առաւելութիւններէն մէկն ալ է այս լոյսը կենդանացընել ու զօրացընել, եւ երկինք ու երկիր ստեղծող Աստուծոյն, անոր մի եւ անսահման ըլլալուն, անոր նախախնամութեան, անբաւ կատարելութեան ու սրբութեան վրայ մարդուն աւելի ստոյգ եւ ճոխութեամբ վաւերացած

բարձրագոյն ծանօթութիւն տալ: Սակայն ասոր հակառակ կռապաշտութեան սորվեցուցածները յայտնապէս նպատակ ունէին այն նախնական լոյսն աւրելու եւ խանդարելու՝ Աստուծոյ անունն այլանդակ կերպերով այլայլիով ու պղծելով, երբ աստուածութիւնը կը բաժնէին ու կը ցրուէին տարերց, սնկոյ, անանց, անիօս արձաններու, եւ առասպելական ու պղծալից անձնաւորութեանց վրայ: Ասոնց ամէնուն երկրպագութիւն ու պաշտօն կը մատուցանէր կռապաշտութիւնը. ուր որ միակ եւ ճշմարիտ Աստուած, ամենակատարեալ, անբաւ ու ամենասուրբ ոգին, Հրէաստանէն գուրս երկրիս եւ ոչ մէկ կողմը ժողովրենէն պաշտօն կընդունէր: Մէկ կողմանէ բանաւորութեան բնական լոյսը, որ բարի գործքերը վարձատրող ու չար գործքերը պատօղ իմաստուն եւ բարերան նախախնամութիւն մը կը ցուցընէր, ու մէկալ կողմանէ անոր յայտնապէս ընդդիմակաց անկատար, պիլծ ու այլանդակ աստուածներու պաշտօն՝ լուսաւոր ապացոյց կու տային կռապաշտութեան սուտ ու մոլար ըլլալուն:

Հեթանոսը կը յարգէին նաեւ արդարութեան ու համեստութեան մարդկային օրէնքները, եւ չէին անդիտանար որ մարդոց հարկաւոր է կրօնը:

զիրենք լաւագոյն ընելու եւ աղջու կերպով առաքինութեան յրդորելու համար։ Այս բանաւորութեան լուսոյն վրայ հիմունած ծանօթութիւնը բաւական էր այնպիսի պաշտօնի մը ստութիւնը ցուցմնելու, որն որ մարդկային կենաց զոհեր, անհամեստ հանգեսեր ու կաքաներ եւ ուրիշ բիւր աւելորդապաշտութիւններ ու անօրենութիւններ կը հրամայէր, որոնք ի հեթանոսաց իսկ կը պախարակուէին գործադրութեան եւ սովորական կենաց մէջ։

Ասոր համար է որ հեթանոսաց մէջ գտնուեցան քանի մը մտացի մարդիկ, որոնք ժողովուական կրօնը թող տալով՝ աստուածութեան վրայ աւելի առողջ գաղափար մը ստացան եւ աւելի ճիշշ ու խստագյն բարյականի հետեւեցան, ուր որ չեղաւ մէկը որ մեր գաւանած սուրբ կրօնէն հեռանար աւելի բարեպաշտ ու լաւագոյն, աւելի արդար եւ ժուժկալ ըլլալու եւ աւելի եռանդեամբ եւ բարեպաշտութեամբ զԱստուած պատուելու համար։

Միտ զնելու է նաեւ որ ատեն մը բոլոր երկրիս վրայ տարածուած կրապաշտութիւնը միայն ու միայնակ կրօն մը չէլ կացուցաներ։ Կոապաշտ ազգաց մէջ այնչափ իրարմէ տարբէր կրօններ կային, որչափ նահանգներ ու քաղաք-

ներ, որոնք իրենց յատուկ ու հայրենի կերպերն ունեին. Եւ գիտենք որ շատերուն աւելորդապաշտութիւններն ատելի էին ուրիշ շատերուն, որոնք իրենց աւելորդապաշտութիւններովն անոնցմէ վար չէին մնար։ Ուր որ աւետարանի քարոզութեան մէջ այն աշխարհիքիս մէջ նմանը շտեննուածքնը կը տեսնենք, որ ամէն նաեւ հանձարով, սպիրութեամբ ու օրէնքներով իրարու հակառակ եղող ազգաց քով կատարեալ միօրինակութիւն կը տիրէ Ճշմարիտ Աստուծոյ, երկնից եւ երկրի արարչին պաշտաման մէջ։ Աւետարանի քարոզութիւնը կուեց զմարդիկ վերատին ի ծանօթութիւն եւ ի պաշտօն Ճշմարիտ Աստուծոյ, եւ ասիկա անուրանալի նկարագիր մըն է Ճշմարիտ կրօնի։ Աւետարանի քարոզութիւնն ամէն ազգաց մէջ ընդհանուր ժողովրդեան պաշտօն ըրաւ զանիկա, եւ այս միշտ մարդկային իմաստութեան կարոզութենէն վեր եղող յաջողութիւնը, անընդդիմանալի պացցոյց է աստուածային զօրութեան, որն որ աւետարանի քարոզութեան պահիսի ոյժ տուաւ։

Հրեռաթիւն:

Հրեական կրօնն իր սկզբնաւորութեան մէջ աստուածային էր. բայց ի նմա ամենայն ինչ խոստացուած Մեսիային կը հայէր, որն որ հին կտակարանին մէջ նախագուշակուած ու բարձրապատիկ եղանակաւ իրեւ ի նմանութեան ցուցուած էր: Այս մարդարկութեանց ակներեւ գործադրութիւնը տեսանք յանձն Յիսուսի Քրիստոսի: Անոր համար հիմնակուան Հրեայք կը գժկամակին նոյն իսկ իրենց գրոց մէջ նեղած պատգամներուն զօրութեամբ ճշմարտութիւնը հետազոտելու: Այս նկատմամբ բաւական ըլլայ համառօտիք սա երկու բանը յիշել: Մեսիան ամէն ազգերն ի ծանօթութիւն Խորայէլի Աստուծոյն պիտի կոչէր. Յիսուս Խորայէլի Աստուածն ամէն ազգաց ճանճանալ տուաւ: Մեսիայի գալստենէն քիչ մը եռքը պիտի հասնէր Հրէից տառապանքը եւ Հրեական պաշտաման բոլորովին դադարումը. Յիսուսի գալստենէն եռքը Հրեական ազգը ցըսւեցաւ, տաճարն աւերեցաւ եւ հին գոհը Ծննդեցաւ վեցցաւ: Պոսիէլին յառաջ բերած հին Ռապապինները խոստավանեցան որ Քրիստոսի կենանութեան տաենէն ի վեր բարձրագոյն իշխանութեան դադրիլ ստոյգ նշան էր Մեսիայի գալստեան:

Անոր համար նոյն իսկ մավսիսական օրէնքը եւ հիմակուան Հրէից յարգած աստուածային գրութիւններն իրենց ստոյգ շարժառիթ կու տան իրենց խիստ յամառութենէն եւ կուրութենէն ելլելու, որոնց մէջ կ'ապրին:

Հերձուածոյ յոռնական եկեղեցի:

Գանձ հերձուածոյ Յունաց: Սայդ է որ չորրորդ գարու մէջ, երբ, ինչպէս ըսինք, Յուլիանոսի ատեն քրիստոնէական կրօնն իր մշտնչենաւ որութեան պյն սքանչելի վկայութիւնն ունեցաւ, արեւելեայք հաւատոյ գաւանութեան մէջ միաբան էին Լատինացւոց հետ: Խտքէն, առաւելեալիս Միքայէլ Կիրուլարիոսի ձեռքով, յունական եկեղեցին լատինականէն բաժնուեցաւ: Այս բաժանման մէջ գժուարին չէ Յունաց քով հերձուածոյ ու մոլորութեան յայտնի նկարագիրը տեսնել:

Մի միայն կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցւոյ ընդ միշտ տեւողութիւնը յայտնի է հաւատոյ հանգանակէն, զորն որ նոյն Յոյնք հաստատուն ունին, եւ պրուն մէջ կայ ուղն յօդուածին գաւանութիւնը. է գ հոյն, սուսէ, աստուգիէն եւ սուսէւան էլեղուցն: Եւ ինչպէս որ հանգանակը եւ ոչ մէկ տաեն մը կրնայ մոլորիլ, ասանկ ալչ կրնար պակսիլ այն մի, սուրբ, կա-

թողիկէ եւ առաքելական եկեղեցին, որուն կը խոստովանինք հաւատալ հանգանակին մէջ:

Այս եկեղեցին բաժանումէն յառաջ կար, եւ Յշնք անոր իշխանութիւնը կը ձանձնային: Այս յայտնի ու ծանօթ բան է:

Ուրեմն բաժանումէն ետքը կամ Լատինացւոց եւ կամ Յունաց քով պաշուած պիտի ըլլայ: Պահուիլ ըսեն ուրիշ բան չի նշանակեր, բայց եթէ միեւնոյն վիճակին մէջ մնալ ու տեւել: Արդ Յշնք Լատինացւոցմբ բաժնուելու ատեն՝ լատինական եկեղեցին բնակին չփոխուեցան, վարդապետութեան ու ծիսի մէջ մնաց այնպէս՝ ինչպէս էր հերձուածէն յառաջ: Յոյները չեն կընար ուրանան որ այս դժբախտ բաժանումէն յառաջ Քրիստոսի ծըմարիս կրօնը լատինական եկեղեցւոյ մէջ եղած ըլլայ. ապա թէ ոչ՝ եւ ոչ յունական եկեղեցւոյ մէջ եղած պիտի ըլլար, զամն զի Լատինացւոց հետ միութեան մէջ գտնուած ժամանակը՝ մի եւ նոյն հաւատոյ դաւանութիւնն ունէր: Վապա ուրեմն եթէ լատինական եկեղեցին բաժանումէն յառաջ ծըմարիս եկեղեցին էր, յայտնի է որ շարունակեց նոյնն ըլլար, որովհետեւ Յունաց բաժնուելէն ետեւ իրեն մէջ ամեննեւին փոփոխութիւն մը չեղաւ:

Անոր հակառակ Յունաց կողմանէ երեւելի փոփոխութիւն եղաւ. ինչու որ Պետրոսի Գահին հաղորդութենէն ելան, որն որ իրենց նախիներէն միշտ յարգուած էր իբրեւ վարդապետ ամենայն եկեղեցեաց, կենդրոն կաթողիկէ միութեան: Հիմակուան կաթողիկէ եօթն առաջին տիեզերական Յոյնք եօթն առաջին տիեզերական ժողովները կը ձանձնան, եւ չեն ժողովները որ Պետրոսի Աթողինար ուրանաւ որ Պետրոսի Աթողինոյն առաջնութիւնը հանդիսապէս ճանշցուած ըլլայ անոնց մէջ, ոչ միայն առաջնուներուն՝ հապա նաեւ վերջններուն մէջ, որոնք հերձուածին ատենին աւելի մօտ էին:

Արդ Յշնք Լատինաներէն բաժնուած ատեն իրենց նախնի հարց ճամբէն խոստուեցան, զօրն որ ցուցուցած էին Աթանաս մը, Ասկէբէրան մը, Կիւրեղ Աթանաս մը, Ասկէբէրէին զԳրիւաւորութիւն Ա. Պետրոսի յԱթոռն Հռոմայ: Անանկ է նէ փոփոխութիւնն իրենց կողմանէ եղաւ, եւ միշտ կրնանք ըսել իրենց թէ ձեր նախնի հարքը ինը գար եւ աւելի եւս Պետրոսի Գրիւաւորութեան հաւատացին եւ գուք այսօր ութեան հաւատացին եւ գուք այսօր չաւատար: Այսպիսի փոփոխութէ հաւատար: Այսպիսի փոփոխութէնք գադրեցան Յոյնք Քրիստոսի թեամբ գադրեցան ծըմարիս եկեղեցւոյն վերաբերելէն, որն ծըմարիս եկեղեցւոյն վերաբերելէն, որն նոյն իսկ հանգանակին դաւանութեան նայելով՝ պիտի յարատեւէ մէկ միեւնոյն մնալու:

Նոյնպէս կորանցուց նաեւ այս հերձեալ եկեղեցին այն կաթողիկէ նկարագիրը, որն որ հանդանակին մէջ բացատրուած է եւ զոր Լատինացիք հաստատ կը պահէն: Հերձուածն արեւելքի քանի մը կողմը առհմանաւորած է, ուր կան, այսու ամենայնիւ, շատ յունական եւ արեւելեան եկեղեցիք որոնք տակաւին կը շարունակն լատինական եկեղեցւոյն հետ միացեալ ու անոր հետ հաղորդութեան մէջ ըլլալը, որով բոլոր երկրիս վրայ տարածուած մէկ եկեղեցի մը կը կազմուի:

Արդի հերձուածողք հին յունական ու լատինական եկեղեցւոյ սուրբ հարքը կը պատուեն: Այս սուրբերը միաբան ճանչցան Հռոմայ եկեղեցւոյն Գիլաւորութիւնը: Անանի է նէ հերձուածողաց վարդապետութեան մէջ իսկ սկիզբ մը կը տիրէ, որն որ զիրենք այն միութեան ու կաթողիկէականութեան կը կոչէ, զոր յարատեւ օրինակաւ իրենց նախահարքը դաւանեցան առաքելոց իշխանին յաջորդին քաշնայապետական ստորակարգութեան մէջ:

Կորապանդր:

Այս ըստածներն աւելի եւս կ'արժեն Լուսերականաց, կալվինականաց, Յութինգեանց եւ ուրիշ այլեւայլ

Հերձտիկոսաց եւ անհատնում աղանդարայ համար:

Լուտեր, կալվին եւ ուրիշ աղանդապետական նոր ձեռ տուին այն վարդապետութեան, զըն որ իրենց մօրը կաթով ծածած էին եկեղեցւոյն մէջ: Անգոստինեցին քրիստոնէական վարդապետութեան շատ յօդուածները, որոնք բոլոր եկեղեցւոյն մէջ առ հասարակ կը սորվեցուէին: Թէ որ այս յօդուածները իրենց ըստածին համեմատ՝ մոլորական ըլլային, յայտնի է որ Հոգուոյն սրբոց առանցերակայութիւնը պակսած կ'ըլլար եկեղեցւոյն աշխարհքիս կատարածէն յառաջ, եկած կ'ըլլար այն ժամանակը երբ հաւատացէաք պէտք պիտի չընենային անոր անսալու, որն որ յայտնապէս քրիստոսի խոստման եւ պատուակին դէմ է:

Լուտեր, կալվին, Յութինգիլ եւ ուրիշ աղանդապետք իրենց վարդապետութիւնները շարունակ փոխեցին, եւ այս անհատատութիւնը երբէք չդադրեցաւ իրենց հետեւողներուն քով: Եւ այս է յայտնապէս հակառակ քրիստոսի եկեղեցւոյն կացութեան, որուն մէջ ճշմարտութիւնը մնայուն եւ անփոփիս պիտի ըլլայ, իբրեւ իրեն յանձնուած աւանդ, որ անյալլայէի կերպով պահպանուին համար Հոռոտուն պահպանութեան համար Հոռոտուն բ. Տիր. Ա. 12. Բ. 2:

գւոյն սրբոյ առընթերակայութիւնը
խոստացուած է մինչեւ աշխարհքին
վերջը:

Այս նորաղանդք եկեղեցւոյ սովորեցուցածէն հեռացած ատենին չօշափեիլ եւ յայտնապէս Աստուծոյ սրբութեան դէմ ելլող մոլորութեանց մէջ ինկան: Ըսին թէ Աստուած զմարդ մեղքի կը ձգէ ու զայն կ'ուզէ. թէ Աստուած ոչ նուազ չեղինակ է Յուրայի մատնութեան՝ քան Պետրոսի զղչաման. թէ ի բնէ բարի գործք, ինչպիսի կերպով որ գործուելու ըլլան, Աստուծոյ առջեւ մեղք են անոնց վրայ որոնք վերածնած չեն. եւ ուրիշ ասոր նման զարհուրելի վարդապետութիւններ, որնցմէ իբրեւ ի պատոյ կրնայ ճանչուել անկին ինչ ըլլար:

Ի զուր կը դիմեն այն անկարգութեանց, որոնք կ'ըսեն թէ եկեղեցւոյ մէջ մտած ըլլան. ասիկա սնոտի պատրուակ մըն է: Քրիստոս կանխաւըսաւ թէ դպյթակղութիւնք եւ անկարգութիւնք պիտի ըլլան հաւատացելըց մէջ. սակայն զանց չառաւ պատուիրելու որ միացեալ մնան եկեղեցւոյ հետ: Թէպէտ եւ կրնայ ճանդիպիլ մարդկային տկարութեամբ, որ երբեմն ինչ ինչ անկարգութեանց աչք գոցած ըլլան քանի մը հովիւներ. սակայն չի կրնար հանդիպիլ, Հոգւոյն պրոյ առընթերակայութեամբը, որ

եկեղեցին երբեք մոլորի իր սովորեցուցածներուն մէջ: Մերժելով եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը՝ կ'ուզեն որ ամէն բան նոյն իսկ Ս. Գիրքէն որոշուի. բայց ետքը կը ձգեն որ իւրաքանչիւր ոք ինք՝ իրմէ եկեղեցի ըլլայ, ինչու որ իւրաքանչիւր մարդու իշխանութիւն կու տան Ս. Գիրքն իւր առանձնական մտաց չամեման մեկնելու: Թէ ո՞չափ հակառակ է այսպիսի սկիզբ մը՝ հետեւեալ խորհրդածութիւններէն կ'իմացուի:

Ս. Պետրոս յայտնապէս կ'ըսէ թէ Ս. Գիրքը չի մեկնուիր ըստ առանձնական մտաց, եւ Ս. Պողոսի թղթեական վրայ խօսելով, աղդարարութիւն կ'ընէ որ անոնց մէջ քանի մը հասկրնալու դժուարին բաներ կան, զորոնք անդէտ ու յողողոգ մարդիկ կը ծամածուն, ինչպէս նաեւ Ս. Գրոց ուրիշ խօսքերը, ի կորուսա անձանց իւրեանց: Ուստի Բաղրամանք հակառակ Ս. Գրոց կը գործն, երբ անոնց մեկնութեան համար առանձնականաց դատման կը գիմեն:

Թէ ո՞չափ մոլորական է այս առանձնական մտաց կաննը, նոյն իսկ նորազանդներուն օրինակն ակներեւ կ'ապացուցանէ, որոնք երբեք մէջերնին չկըրցան միարանիւ թէ ինչ մտօք պէտք է իմացուիլ Ս. Գիրքը նաեւ իրենց

իբրեւ էական դաւանած կէտերուն
նկատմամբ. ինչպէս են՝ անոնք՝ որոնք
ամենասուըը Երբորդութեան խորհրդ-
դոյն, Յիսուսի Քրիստոսի աստուա-
ծութեան, Հազորդութեան խորհր-
դոյն, պատժոց յաւիտենականութեան
եւ այլն կը հային: Կրնանք ըսել թէ
այնչափ աղանդի բաժնուած են, որ-
չափ որ են գուեկ: Ուր որ Ս. Պօ-
ղոս¹ կը յանձնէ իբրեւ յասուկ նկա-
րագիր քրիստոնէական դաւանութեան
զմիարանութիւն բմբռնման ի մի եւ ի
նոյն կանոն հաւատոց:

Հեղ մէ որ առանձնականաց դա-
տումն իբրեւ սկիզբ կը մոցուի, բոր-
րովին կը բարձուի այնպիսի միաձայ-
նութիւն թթէ օրէնսդիր մը կառա-
վարութիւն մը հաստատած ատեն օրի-
նաց կացութիւն մը գրէր եւ ձգէր որ
ժողովրդէնէն ամէն մէկն ըստ նւր քմաց
զանոնք իմանայ, նվազ չի տեսներ որ
իւրաքանչիւր ոք իր շահուն ու հա-
ճոյիցը համեմատ օրէնքը կը ծամա-
ծուէր, եւ փոխանակ օրէնսդրին ուզած
միակերպութեան՝ նոյն կառավարու-
թեան մէջ զարհութելի անհամաձայնու-
թիւն ու խառնակութիւն կը տիրէր:

Ասանկ է իրօք նորազանդներուն
կրօնի մէջ մուծած դրութիւնը, երբ
ամէն մէկուն իշխանութիւն կու տան
իրենց հաճոյից համեմատ աստուա-

¹ Ա. Կորն. Ա:

ծային Գիրքը մեկնելու: Հաւատոց
ամէն մասերուն մէջ իրարմէ բաժ-
նուած են: Կրնանք աներկիւղ հաս-
տատել որ եթէ այսօր ուզենան գու-
մարուիլ հաւատոց միաբան դաւանու-
թիւն մը շինելու, մէջընին կատարե-
լապէս միաբանին անկարելի կ'ըլլայ.
սա կէտին վրայ մինակ կրնան միաբա-
նիլ թէ Յիսուս է Մեսիան:

Անոր համար այս նորազանդներէն
ոչ ոք կրնայ անհոգ ու ապահով ապ-
րիլ ինչ ալ որ իբրեն սովորեցնեն իր
պաշտօննեաները, նա մանաւանդ իր
կրօնն իսկ զինք կը ստիպէ անոնց վրայ
կասկածելու. ինչու որ իբրեւ սկիզբ ու-
նին թէ իւրաքանչիւր պաշտօննեայ եւ
իւրաքանչիւր ժողով պաշտօննէից են-
թակայ է մոլորութեան, եւ թէ իւրա-
քանչիւր քրիստոննեայ ինքնին վաւերա-
կան դատաւոր է թէ ինչ մոտք պէտք
է հասկրնալ Ս. Գիրքը: Անոր համար
որպէս զի ստոյգ ըլլան հաւատալիք-
ներնուն վրայ, ամէնքը՝ նաեւ ուամիկ
ստորին մարդիկ՝ պէտք են Ս. Գիրքը
կարդալ, ոչ միայն մէջտեղով պտըտող
թարգմանութեանց մէջ, հապա նաեւ
անոնց բնագրացը մէջ: Այս գժուա-
րութիւնը չիբարձուիր անով որ կ'ը-
սեն թէ հիմնական մասերն ամէնուն
յայտնի են, ինչու որ նախ սուտ է
թէ երբեք կարող եղած ըլլան միաբա-
նիլ աս մասերը կատարելապէս ու

86

որոշ սահմանելու, եւ երկրորդ՝ ըստ
իրենց սկզբանը իւրաքանչիւր ոք ի
ժողովրդենէ պարտական է քննելու
Ա. Գրոց խորին գիտութեամբ, թէ
իրօք որոնք են հիմնական մասերը, եւ
թէ արդեօք չեն աւելի կամ նուազ
թուով քան զայն՝ որոնք այնչափ ան-
գամ հականառութեան նիւթ եղած
են իրենց ամէնէն երեւելի վարդապետ-
ներուն մէջ:

Աչա այսակէս Բողոքականաց կրօնն
իւր մ. ջն ունի իր քայքայման սկիզբ,
ինչու որ նոյնին մէջ սնած մարդը,
նոյն կրնին սկզբան համեմատ՝ պէտք
է որ իրեն սովորեցուածին վրայ երկրայի
եւ պարտական ըլլայ ստուգելու իր
հաւատացածը, այնպիսի քննութեամբ
մը՝ որն որ արդգիւն մեծ մասին ան-
կարելի է: Ի՞նչչափ տարրել էր հաւա-
տացելոց վիճակն եկեղեցւոյ անդամին
առաջին հաստատութենէն, ինչպէս
կը տեսնէկը Երսուաղէմի ժողովքէն,
որուն որոշումն առջեւնին գրուեցաւ
ամենայն ճոխութեամբ իրբեւ պատ-
գամը Հոգւոյն սրբոյ: Նոյն սկզբան հա-
մեմատ կաթողիկէ հաւատացեալն եր-
բեք իր հաւատացածին վրայ գեղեւելու
պատճառ չունի, ինչու որ զինք կա-
պահովընէ եկեղեցւոյ ճոխութիւնը,
որուն խոստացուեցաւ որ Հոգին սուրբ
հետը պիտի ըլլայ ամէն դարեր:

Դիմառորաքար նորադանդմերու
դէմ բանի մը ազդու խորհրդա-
ծութիւններ:

Աւելի լուսաւորագոյն ցուցնելու
համար թէ որչափ չարաշալ կը վարին
որոնք եկեղեցւոյ իշխանութիւնը մեր-
ժելով: Ա. Գրոց կը դիմեն, սուան-
ձնական լուսով հաւատոյ ինտիբներու
մէջ դատաստան ընելու համար, քանի
մը սկզբունք յառաջ բերեմ, որոնց
ճշմարտութեան եւ ստուգութեան
չկրնար գիմագրել ով որ արդարու-
թեամբ ու անկեղծութեամբ կուզէ
դատել:

Աներկրայ ստոյդ են հետեւեալ նա-
խադասութիւնները.

Թէ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին
կար, գեռ Նոր Կտակարանին գրքե-
րէն մէկն ալ չդրուած:

Թէ այս Եկեղեցւոյն մէջ Քրիստո-
սէն ընտեալ առաքեալք եւ յաջոր-
դաբար առաքեալներէն գրուած հո-
գիւնները¹ քարոզութեան, ուսուցա-
նելու, աստուածային խորհուրդները
մասակարարելու եւ զմեղս արձակելու
իշխանութիւն կը գործադրէին²: Այս
ամենայն կը կատարէին յառաջ քան
Նոր Կտակարանին գրուած ըլլալը:

¹ Գործ. Ժ. 16. Ի:

² Տիտ. Ա. 5. Բ. 25. Գ. 9:

Թաէ հետզհետէ Կոր կտակարանը կապող Գրքերը աստուածային ազգեցութեամբ գրողները չգրեցին զանոնք Քրիստոսի հիմած եկեղեցւոյն նախական կացութիւնը փոխելու համար, անոնդ ոչ հովիւներուն ուսուցանելու իշխանութիւնը բարձին, եւ ոչ ալ զհաւատացեալներն անսնոց անսալրւ պարտականութենէն տնօրինեցին: Կա մանաւանդ ասոնք մէկիկ մէկիկ յայտնապէս բացառուած ու հաստատուած են Կոր կտակարանի մէջ շատ տեղ: Ասկէ զատ գիտենք որ աս Գիրքերը հրապարակաւ կը կարդացուէին Եկեղեցւոց մէջ հովիւներուն առաջնորդութեան տակ, անսնկ որ ժողովը գեան կարգացուածին հետ կ'ընկերանար հովիւներուն հրահանգն եւ ուսումը: Ասանկ ալ կ'իմացուի որ, ինչպէս Ս. Պետրոս կ'ըսէր, Ս. Պորօ մեկնութիւնն առանձնական գատողութեամբ պիտի չտրուի, եւ թէ ինչպէս Ս. Պօղոսի թղթերուն մէջ այն հասկրնալու գդուարին բաները, որոնք անխորհուրդ մարդիկ ի կորուստ կը տանէին, վանդի իրենց հաճոյից համեմատ կը մեկնէին, եկեղեցւոյ մէջ մեծ շինութիւն յատաջ կը բերէին, վանդի հովիւներն իրենց արուած իշխանութեամբ ուսուցանելով՝ կը յայտնէին ու կը մեկնէին զանոնք հաւատացեցւոց: Ասկէ կը տեսնուի որ նոյն ա-

ռաջին ժամանակներէն ի վեր Ս. Գիրքը մեկնելու իշխանութիւնը Քրիստոսէն հովիւներուն արուած ուսուցանելու իշխանութեան մէկ մասը կը կացուցանէր:

Այսպէս յայտնի է որ Կոր կտակարանին Գրքերը չգրուեցան ու չուշղուեցան առ հաւատացեալը ըսուելով թէ առէք աս Գրքերը, կարդացէք եւ բատ հաճոյից ձերոց հասկրցէք զանոնք. այլ ըսուեցաւ թէ ընդունեցէք աս Գրքերը, զրոնք Եկեղեցին առջեւնիդ կը գնէ ու լսեցէք եկեղեցւոյն ինչպէս մինչեւ Հիմայ լսեցիք, որպէս զի առողջ մտօք իմանաք զանոնք ձեր հոգեւոր ուսման եւ օգտին համար:

Ճշմարիտ է թէ Քրիստոսէն առաքելոց արուած պաշտաման իշխանութիւնն անսնոցմէ անցաւ ուրիշ հովիւներու, ինչպէս Ս. Պողոսէն անցաւ Տիմոթէոսի եւ Տիտոսի, նուիրական արարողութեամբ մը, որն որ գրութիւն ձեռաց կամ Ս. Կարդ կը կոչուի: Ճշմարիտ է թէ աս հովիւներուն մէջ անձուկ կապ մը կար հաղորդութեան, մէկ գիտաւոր Հովուի տակ ինչպէս կը գրուի Ս. Պետրոս Քրիստոսուն:

Տիմոթէոս եւ Տիտոս ձեռնարութեամբ հովիւներու ուսուցանելով՝ կը յայտնէին ու կը մեկնէին զանոնք հաւատացեցւոց: Ասկէ կը տեսնուի որ նոյն ա-

նադրելու, ինչպէս կը տեսնենք Ս.
Պօղոսի իրենց տուած կանոններէն:

Սակայն նախնական եկեղեցւոյն կա-
ցութեան մէջ սոսկ հաւատացեալները
մէկտեղ ժողված ատեննին ոչ երբեք
առաքելական պաշտաման իշխանու-
թիւնն իրենց կը սեպհականէին: Ասի-
կա Քրիստոսէն առաքելոց տրուեցաւ
եւ առաքեալներէն անցաւ նուիրական
ձեռնադրութեամբ՝ իրենցմէ գրուած
պաշտօնէից եւ անոնցմէ ալ յաջոր-
դաբար առ այլո: Ասանկ եւ ոչ այլ-
ազդ եղաւ ի սկզբանէ ի վեր առաքե-
լական պաշտաման շարունակութիւնը,
եւ ասանկ պիտի տեւէ զրութեամբ
Քրիստոսի խոսացած օգնականու-
թեան աշխարհքիս մինչեւ վերջը:

Ասկէ յայտնի է որ ուսուցանելը,
եւ անոր յարակից հաւատոյ աւանդին
պահպանութիւնը եւ աստուածային
խորհրդոց մատակարարութիւնը, նոյն
եկեղեցւոյ կացութեան մէջ առաքե-
լական պաշտաման հետ միացած բաներ
են, որնոք պիտի պահուին ու պիտի
մշտնջենաւորեն նովին իսկ քահանայ-
ութեան մշտնջենաւորութեամբը:

Քահանայութեան նոյն արարողու-
թեամբ՝ մշտնջենաւորութիւնը, յայ-
տնի եւ հաստատուն է կաթողիկէ եկե-
ղեցւոյ մէջ, առաքելոց ժամանակէն ի
վեր կարգաւ մինչեւ մեր օրերն եկած
ըլլալով, այնպէս ինչպէս ամէն եկե-

ղեցիներու երեւելի Գլխոյ մը տակ
նախնական միութեան մշտնջենաւո-
րութիւնն ալ: Այս եկեղեցւոյ մէջ մի-
նակ կրցաւ մշտնջենաւորել ըստ առա-
ջին կացութեան՝ ուսուցանելու իշխա-
նութիւնը, հաւատոյ աւանդին պահ-
պանութիւնը, եւ աստուածային խոր-
հրդոց օրինաւոր մատակարարութիւնը:

Քահանայութեան այս շարունակու-
թիւնը բողոքականաց քով ընդհա-
տեցաւ: Անոր համար զարմանք չէ որ
բողոքականաց առաքելական յաջոր-
դութիւնն եւ հաղորդութեան կապը
կորսուած ըլլալով, հաւատոյ աւանդն
ալ կորսուած ըլլայ, եւ եկեղեցիւն՝
ճշմարտութեան սիւնէն բաժնուած ըլլ-
յալով, ամէն վարդապետութեան սոլ-
մէն քաշկրտուին, ինչպէս իրենց ուս-
մանցը յարատեւ այլայլութենէն ու
անհաստատութենէն կը տեսնուի:

Ըստ այսմ իրենց քով եւ ոչ մեղ-
քերն արձակելու իշխանութիւն մնաց,
որովհետեւ այս իշխանութիւնը Քրիս-
տոս առաքելական (Քահանայական)
պաշտաման հետ կապած էր, եւ այս
վերջինը մինակ առաքեալներուն ի գործ
դրած արարողութեամբ կրնայ մշտնջե-
նաւորիլ:

Պարապ տեղ ուրեմն կը յուսան
նորաղանդք թէ աւետարանին գրոյն
հետեւելով ու համեստութեամբ ապ-
րելով Աստուծմէ կշտամբանք մը պի-

տի չունենան. նոյն իսկ աւետարանը զիրենք չարաչար կը կշտամբէ:

Ինչպիսի ալ որ ըլլայ այն համեստութիւնը, որով կը պարծին, չեն կրնար արդեամբ ըսել թէ առանց մեղաց են եւ ոչ ալ թէ պէտք չունին Աստուծմէ իրենց գործած մեղացը թողութիւն ընդունելու: Բանան զաւետարանը, եւ կը տեսնեն որ աստուածային անհուն ողորմութիւնն իր Որդույն Յիսուսի Քրիստոսի արդիւնքով մարդկան առջեւ ճամբայ բացաւ հաշտութեան. սակայն Յիսուս Քրիստոս ուղեց այս հաշտութիւնը քանի մը թէութիւններու տակ ձգել. պահանջեց նախ մլրտութիւն, որուն կարգաւորեալ պաշտօնեայք են եպիսկոպոսք եւ քահանայք¹, եւ ապա ապաշ-

¹ Հոս պարզամտաց գիտութեան համար կը նշանակենք որ թէպէտեւ մլրտութիւն տալն ըստ յատուկ պաշտօնան՝ եպիսկոպոսաց կամ՝ քահանայից, եւ ըստ արտաքայ կարդի պահանան՝ սարկաւոգաց կը վերաբերի, սակայն հարկաւոր դէպէրի մէջ, ով որ ըլլայ, Երիկ մարդ կամ կին եւ նաև ինչպիսի եւ իցե չերեամիկոս ու անհաւատ կրնայ մլրտել, բաւական որ պէտք եղած նիւթը, ձեւն ու դիտումը պահուի: Բայց միտ գնելու է որ այսպիսի դէպէրի մէջ կղերակներ՝ աղասիահականին, Երիկ մարդը կնոջ, Երի ատակ է ի նոյն, եւ հաւատացեալն՝ անհաւատին պիտի նախադասուի: Այսպէս պէտք եղած նիւթով, կերպով

խարութիւն, յայտնապէս յարելով առաքելական ու քահանայական պաշտօնին՝ զմեզ կապնելու եւ արձակելու իշխանութիւնն: Ի՞նչպէս ուրեմն կրնան յուսալ այս այնչափ հարկաւոր մեղաց թողութիւնը Քրիստոսի հաստատած Ճամփէն դուրս ուրիշ տարբեր ճամբով ընդունի:

Յայտնի բան է, որ Քրիստոս առաքելոց իրենց ու իրենց յաջորդացը

ու դիտմամբ անհաւատէն տրուած մլրտութիւնը ձշմարիտ մլրտութիւն է եւ չի կրնար կրկնուիլ: Անոր համար աս կերպով չերեամիկոսաց քոյլ մլրտուած տղաք եկեղեցւոյ անդամ կ'ըլլան եւ անոր հետմացեալ կը մնան, քանի որ բանաւորութեան գործածութեան հանելով, եկեղեցւոյ դատապարտած մոլորութեանց իրենց կամաւոր հաւատութիւնը տալով, անկէ չեն բարուիր: Խոկ Երբոր մէկը մլրտութեան մէջ ընդունած շնորհըն ինչպիսի եւ իցե մահուչափ մեղազով կը կորսընցընէ, չիկրնար զայն նորէն սուանու, բայց եթէ ի ձեռն ապաշխարութեան, որն որ խորհրդական խոսոսովանութեան կամ անոր բաղդանքին հետկապուած է, խոկ առ այս ուրիշ պաշտօնեայք չեն կրնար ըլլալ, բայց եթէ եկեղեցւոյ մէջ հաւատութիւն ունեցող հովիք եւ քահանայք, Քրիստոսի այն խօսքն համեմատ, որով առաքելոց եւ քահանայից տուու իշխանութիւնն արձակելու եւ կապելու զմեզ, ինչպէս Քերը ըստեցաւ:

Համար՝ իշխանութիւն տուաւ մեղքերն
արձակելու: Անոր համար կոյր է ան
մարդը, որն ոք կը յուսայ իր մեղքե-
րուն թողութիւն գտնել հակառակ
Քրիստոսի տրամադրութեանը, որն ոք
կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ կը պահուի:

Այս ամենայն նկատելով՝ հաւատա-
ցեալ մը կրնայ իմանալ թէ ինչպիսի
մեծ բարիկ է, որ Աստուած զինքն
այս փառաւոր եկեղեցւոյ ծոցը ծնա-
նել տուած է, որ է Մի՛ միեւնոյն հաւ-
ատոյ հաղորդութեամբ, որ է Սուրբ
իր վարդապետութեան սրբութեամբն
ու ազդեցութեամբը, որ է Կաթողիկէ-
երկրիս ամէն կողմ տարածութեամբը,
ու որն որ առաքեաներէն սկսելով՝ հո-
վիւներու անհնդհատ շարբով տարա-
ծուած ըլլալուն համար իրաւամբ կը
պատուի Առաքելական անուամբ: Նոյն
եկեղեցւոյ մէջ Քահանայութեան յա-
ջորդութեամբն անարատ պահուեցաւ
նախնական հաղորդութեան կապը եւ
հետեւաբար պահուեցան իր նախնական
կացութեան ամէն նկարագիրները:

Այս եկեղեցին զմեղ կ'ապահովցընէ
ամէն մոլորութեանց վասնգէ. ասոր
պէտք ենք հաւատալ հաստատապէս.
վասահ ըլլալով Քրիստոսի խոստման եւ
հանգանակին մէջ բացատրուած վար-
դապետութեան անփոփոխութեան:
Ասոր ծոցը կրնանք եւ պէտք ենք յու-
սալ որ մեր մեղքերուն թողութիւն

պիտի ընդունինք նոյն իսկ Քրիստոսէն
տրուած իշխանութեամբ:

Եթէ այնչափ դարերէ ետքը՝ Յու-
լիանաի ժամանակներն իրենց իմաս-
տութեան եւ սրբութեան համար իր-
աւամբ այնչափ մեծարուած սուբբերը,
Խլարիոս մը, Աթանաս մը, Բարսեղ մը,
Գրիգոր Կաղիանացի մը, Յովհաննէս
Ոսկեբերան մը, Կիւրեղ Երուսաղէմացի
մը այօր այս եկեղեցին վերագտանան,
կը գտնեն նոյն եկեղեցւոյ ձեւը, յո-
րում իրենք սնան, նոյն վարդապետու-
թիւնը, նոյն նորհութները, նոյն քա-
հանայապետական դասաւորութիւնը,
եպիսկոպոսներէ, քահանաներէ ու
պաշտօնեաներէ կազմուած, նոյն քա-
հանայական պաշտօները, նոյն պա-
տրագի ամենասուրը զնհը, որն որ
կենդանեաց եւ մեռելոց համար կը
մատուցուի, նոյն հաղորդութիւնը
Պետրոսի Աթոռոյն չետ, իբրեւ կեն-
դրոն կաթողիկէ միութեան, իբրեւ մայր
եւ վարդապետ ամէն եկեղեցեաց, նոյն
յարդութիւնը սրբոց եւ իրենց նշխա-
րաց եւ պատկերաց, ասոր մէջ մինակ
եւ ուրիշ զատեալ հասարակու-
թեանց մէջ կը ճանչան զայն եկեղե-
ցին, որուն մէջ իրենք ապրեցան:

Արդ, որդեակ, իմ քեզի սորվե-
ցուցած վարդապետութիւնս այն է,
զորն որ այդ սուրբ արք իբրենց ժողո-
վոր սոցը սորվեցուցին, ոչ թէ իրենցմէ

Հնարելով՝ այլ յաջորդաբար իրենց
նախորդներէն առնելով։ Քրիստոնի
նոյն խոստումը, որն որ մինչեւ այդ
սուրբերուն ժամանակներն ապրող
Ա. Դամասոս՝ անխախտ ու անարատ
պահեց զայս եկեղեցի, նոյնպէս անփո-
փոխ պահեց զանիքա անոր յաջորդող
քահանայապետներու ատեն, մինչեւ
ներկայ սուրբ Քահանայապետը Լեւոն
ԺԳ։ Քեզի համար պահեց զայն Աս-
տուած, քու հոգւոյք համար, զորն որ
իր օրհնեալ Որդւոյն Յիսուսի Քրիս-
տոսի արեամբը գնեց, որպէս զի վար-
ժեալ ի ճանապարհ Տեառն, օգտիս
աստուածալին կրօնին ուսմունքէն քու
սրբութեանդ եւ յաւիտենական փրր-
կութեանդ համար։

582

002 6056

582

«Ազգային գրադարան»

NL0026096

